

Parku Kombëtar i Lumit Vjosa (PKLV)

Plani i Menaxhimit të Integruar

Analiza socio-ekonomike¹

&

Metodologjia e integruar për të identifikuar një vlerë për shërbimin e ekosistemit (rasti i Luginës së Vjosës në Shqipëri) ² dhe

Raporti përfundimtar i konsultimit me palët e interesuara në Parkun Kombëtar të Lumit të Egër Vjosa³

Nëntor 2023

¹ Bazuar në analizën e Dr. Klodian Muço

² Bazuar në analizën e Dr. Elena Kokthi, Dr. Fatmir Guri, candidate për Dr. Eneida Shehu, Dr. Andrej Sovinc

³ Bazuar në raportin e Dr. Simon Battisti, Ray Koci

SHKURTIME

AKBN	Agjencia Kombëtare e Burimeve Natyrore e Shqipërisë
KE	Komuniteti European
VNM	Vlerësimi i Ndikimit në Mjedis
ERE	Enti Rregullator i Energjisë
BE	Bashkimi European
FTE	Ekivalent me kohë të plotë
PBB	Prodhim i Brendshëm Bruto
HEC	Hidrocentral
INSTAT	Instituti i Statistikave
MZHETS	Ministria e Zhvillimit Ekonomik, Tregtisë dhe Sipërmarrjes
MEI	Ministri i Energjisë dhe Industrisë
SAVI	Vlerësimi i Aseteve të Qëndrueshme
WRNP	Parku Kombëtar i Lumit të Egër
WTTC	Këshilli Botëror i Udhëtimit dhe Turizmit

KAPITULLI 0

HYRJE

Zyra e IUCN për Europën Lindore dhe Azinë Qendrore në Beograd zbatoi projektin “Të shpëtojmë lumin e fundit të egër me rrjedhë të lirë në Europë – Vjosa/Aoos” për të mbrojtur Luginën e lumit Vjosa në vitin 2021, me objektivin kryesor shpalljen e luginës zonë të mbrojtur. Si pjesë e projektit, u zhvillua një analizë socio-ekonomike e pellgut ujëmbledhës të lumit Vjosa për të identifikuar dhe analizuar vlerat socio-ekonomike të pellgut ujëmbledhës të lumit Vjosa, duke përfshirë modelet demografike (mosha, arsimi, të ardhurat e familjes), mjedisi i biznesit, zhvillimi i komunitetit, nevojat dhe mjetet e jetesës, punësimi dhe profesionet në zonë, dhe natyra e varësisë nga burimet natyrore të zonës.

Dr. Klodian Muço ishte eksperti kryesor që përgatiti studimin socio-ekonomik. Studimi jep një pasqyrë të përgjithshme të aspekteve demografike, sociale, ekonomike dhe infrastrukturore për të paraqitur situatën aktuale të zonës, duke treguar se Lugina e Vjosës dhe zonat përreth janë të orientuara ekonomikisht drejt sektorëve të bujqësisë, blegtorisë dhe turizmit.

Metodologjia për identifikimin e një vlere për shërbimin e ekosistemit (bazuar në rastin e Luginës së Vjosës në Shqipëri) është përgatitur nga **Dr. Elena Kokthi, Dr. Fatmir Guri, kandidat Dr. Eneida Shehu dhe Dr. Andrej Sovinc (Shihni Aneksin 2).**

KONKLuzionet - Studim Socio-Ekonomik

Raporti paraqet një vlerësim gjithëpërfshirës socio-ekonomik të luginës së Vjosës dhe përmbledh gjetjet e skenarit që e shndërron luginën e Vjosës në një park kombëtar në funksion të turizmit dhe respektimit të mjedisit.

Rezultatet e studimit socio-ekonomik:

- Përlogaritjet në afat të gjatë të ardhurat fiskale që do të vijnë nga shndërrimi i luginës në Park Kombëtar.
- Tregohet se niveli i punësimit do të jetë më i lartë nëse kjo luginë shndërrohet në Park Kombëtar, pasi kjo do të stimulonte aktivitete plotësuese në Turizëm, Bujqësi dhe Blegtori.
- Tregohet se shndërrimi i luginës në Park Kombëtar nënkupton edhe frenimin e fenomenit të ndryshimeve klimatike dhe një kontribut minimal në stimulimin e konvergencës së Shqipërisë drejt Bashkimit Europian.

KONKLuzionet për Shërbimet e Ekosistemit

Raporti mbi Metodologjinë e Integruar për identifikimin e një vlere për shërbimin e ekosistemit për Luginën e Vjosës del në konkluzionet e mëposhtme:

- Shërbimet e ekosistemit në Luginën e Vjosës konsiderohen si shumë të rëndësishme sipas mendimit të ekspertëve, popullsisë së zonës dhe të anketuarve që jetojnë jashtë Luginës së Vjosës (0.82 nga 1 për ekspertët dhe aktorët lokalë dhe 0.75 nga 1 për publikun e gjerë) . Shërbimet e tyre vlerësohen shumë në të gjithë komponentët, përkatësisht 1) Shërbimet e ofrimit, 2) Shërbimet rregullatore dhe 3) Shërbimet kulturore. Për të gjithë komponentët, është interesante të theksohet se pavarësisht dallimeve të tyre, ekspertët (dhe aktorët vendas) dhe publiku i gjerë tregojnë një vlerësim shumë të lartë për ES të Luginës së Vjosës.
- Shqiptarët janë të gatshëm të paguajnë më shumë se 22 milionë euro në vit për të mbrojtur ekosistemin e Vjosës. Shifrat e përpunuara nga studimi pasqyrojnë rezervën e të anketuarve për të mbrojtur mjedisin gjatë një periudhe krize shëndetësore. Sipas studimeve të ngjashme që fokusohen në burime të tjera mjedisore, vlera e WTP mund të ulet deri në 30%. Nëse koha e studimit do të kishte qenë e ndryshme, pritjet që të ishte treguar një WTP prej më shumë se 28 milionë euro/vit.
- Përzgjedhja e kampionit që përfshin jo vetëm zonën e Luginës së Vjosës, por edhe rajone të tjera të vendit, veçanërisht Tiranën, duke qenë se përfaqëson një përzierje të popullsisë së vendit, u zgjodh për të arritur në një vlerësim që pasqyron të gjithë vendin. Çdo i anketuar është i gatshëm të paguajë mesatarisht 707 lekë/muaj ose afërsisht 7% të të ardhurave totale të familjes. Kjo vlerë mesatare nuk ndikohet nga karakteristikat socio-ekonomike të të anketuarve, gjë që është tipike

për këtë metodë, duke treguar se pagesa për ES të Vjosës është e qëndrueshme në të gjitha kategoritë e popullsisë pavarësisht nga mosha, arsimi, gjinia apo të ardhurat.

KAPITULLI 1

METODOLOGJIA

VENDNDODHJA DHE

Lumi Vjosa në Shqipërinë e Jugut është një nga lumenjtë e fundit në Europë që ka ende një rrjedhë natyrore. Nga burimi i tij në malet e Pindos në Greqi deri në grykën e tij në detin Adriatik, Vjosa rrjedh lirshëm dhe pa pengesa artificiale. Studimet e fundit konfirmojnë biodiversitetin e tij të pasur dhe kompleks dhe funksionalitetin e ekosistemit natyror (Miho, 2018; Shumka et al., 2018; Schiemer et al., 2018; Shumka et al., 2018). Si rezultat, Vjosa është bërë gjithnjë e më e njohur dhe ka fituar rëndësi ndërkombëtare si lumi i fundit me rrjedhje të lirë në Europë.

KUFIJTË

Shqipëria ka një sipërfaqe totale prej 28,748 kilometra katrorë. Ndarja e saj administrative dhe territoriale ka ndryshuar vazhdimisht, si për nga shtrirja gjeografike, ashtu edhe për nga funksionet e strukturave.

Më 31 korrik 2014, Kuvendi i Shqipërisë miratoi ligjin nr. 115/2014 për reformën administrativo-territoriale, e cila e ndan vendin në 12 qarqe dhe 61 bashki. Ligji 115/2014 i ndante bashkitë në njësi më të vogla, të ashtuquajturat njësi administrative.

Në këtë studim merret parasysh lugina e Vjosës (pra sipërfaqja që shtrihet në zonën e ngushtë të Parkut Kombëtar përgjatë Vjosës dhe tre degëve), e cila përfshin tre rrethe ose 10 bashki: qarqet e Gjirokastrës, Fierit dhe Vlorës dhe bashkitë Libohovë, Përmet, Këlcyrë, Gjirokastrër, Tepelenë, Memaliaj, Mallakastër, Fier, Vlorë dhe Selenincë. Figura 1 tregon pellgun ujëmbledhës të lumit Vjosa.

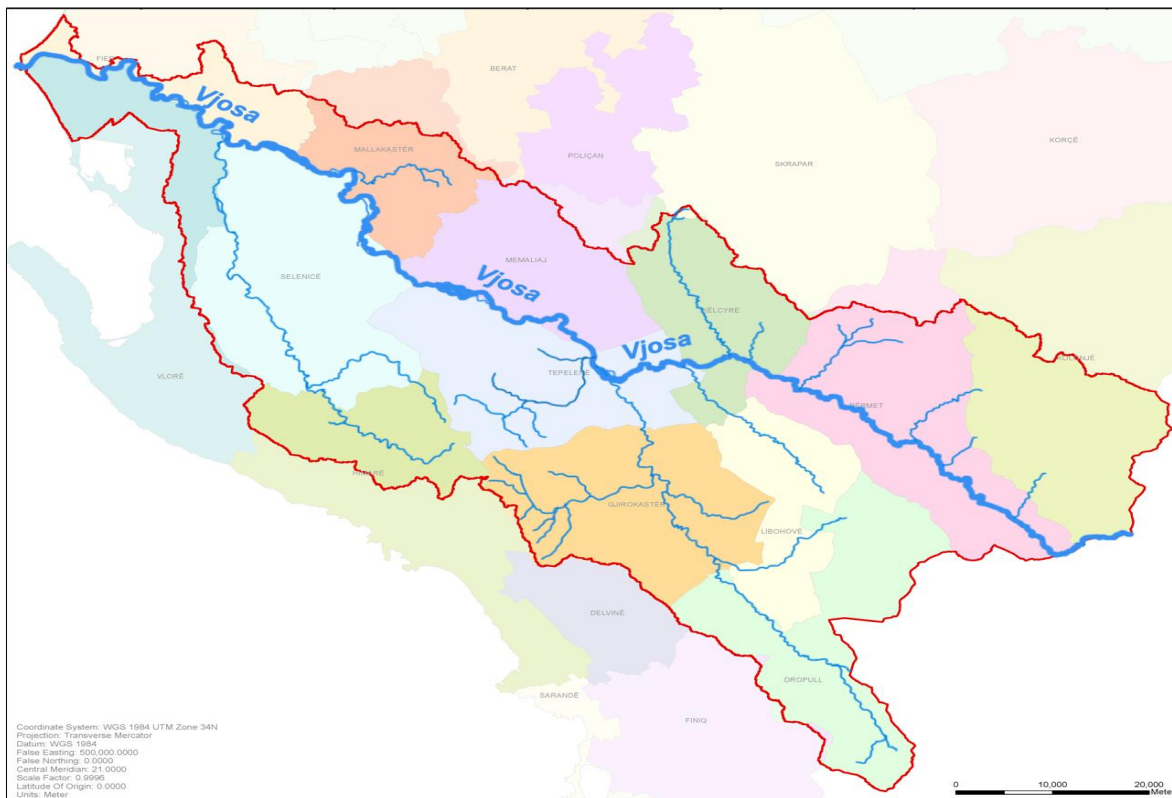

Figura 1: Harta e pellgut ujëmbledhës të Vjosës

Parku Kombëtar i Lumit të Egër Vjosa (PKLEV) u krijua në vitin 2023 sipas ligjit kombëtar (bazuar në nenin 100 të Kushtetutës dhe nenin 8 pika 2 dhe 10 të ligjit nr. 81/2017 "Për Zonat e Mbrojtura" si Kategoria II e zonave të mbrojtura) dhe standardeve ndërkombëtare (Kategoria II, Sistemi i IUCN për Kategorinë e Zonave të Mbrojtura). Parku kombëtar përfshin lumin kryesor të Vjosës dhe tre degët (Drino me Kardhiqin, Bënçën dhe Shushicën). Ai mbron një nga lumenjtë e fundit të egër me rrjedhje të lirë në Europë dhe ekosistemin e tij unik (Figura 2).

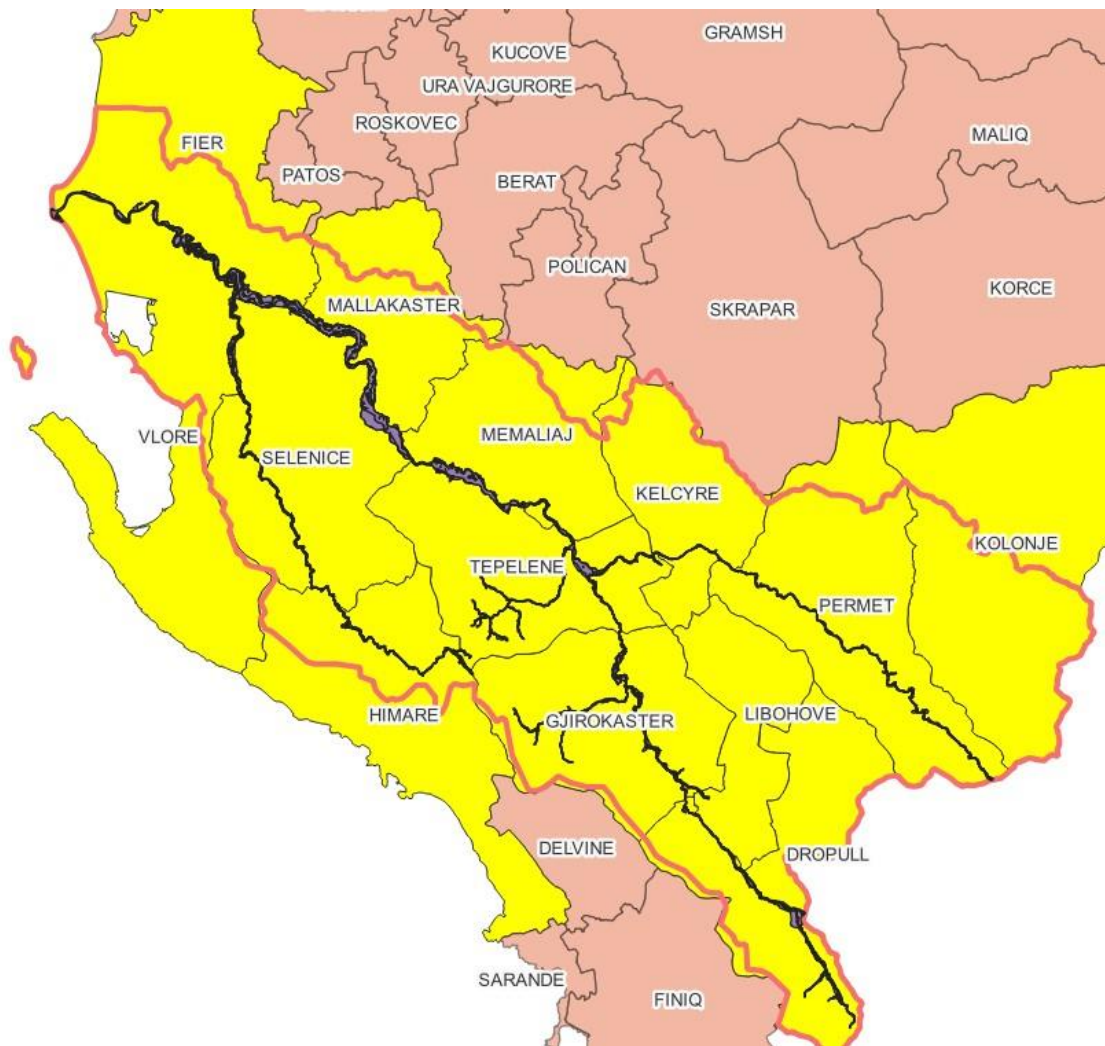

Figura 2: Kufijtë e Parkut Kombëtar të Lumit të Egër Vjosa (Schwarz, Dobbelsteijn , 2023).

PKLEV ka një sipërfaqe totale prej 12,727 ha, e cila përfshin kryesisht sipërfaqet ujore (47.3%), zonat bregdetare dhe zonat e përmytura (36.1%), sipërfaqet e tokës (9.5%) dhe tarracat e lumenjve (7.1%). Ai përfshin dy zona mbrojtëse: nënzonën strikte qendrore (shkalla e parë e mbrojtjes), e cila mbulon 92,9% të sipërfaqes së përgjithshme të parkut kombëtar, dhe nënzonën tradicionale të përdorimit dhe zhvillimit të qëndrueshëm (përfshirë pyjet, tokën bujqësore dhe kullotat), ku mund të kryhen aktivitetet tradicionale.

QASJA METODOLOGJIKE

Analizat ndjekin një qasje metodologjike KASKADË. Kjo metodologji ndjek procesin nga plani konceptual deri në krijimin e planit empirik. Metodologjia e vlerësimit kaskadë bazohet në 6 hapa kryesore deri në prodhimin e raportit përfundimtar.

Hapi i vlerësimit paraprak ishte krijimi i metodologjisë për vlerësimin. Kjo përfshin planet skematike dhe marrjen në konsideratë të të gjithë variablave dhe parametrave që do të analizohen brenda aspekteve socio-ekonomike për Luginën e Vjosës. Kjo përfshin marrjen në konsideratë të formave të vëzhgimit, përcaktimin e variablave, qasjen ndaj mbledhjes së të dhënave dhe metodat që do të përdoren për vlefësimin e të dhënave.

Kundrejt këtij sfondi, metodologjia përbëhet nga gjashtë hapat e mëposhtme, të cilat janë ilustruar në Figurën 3.

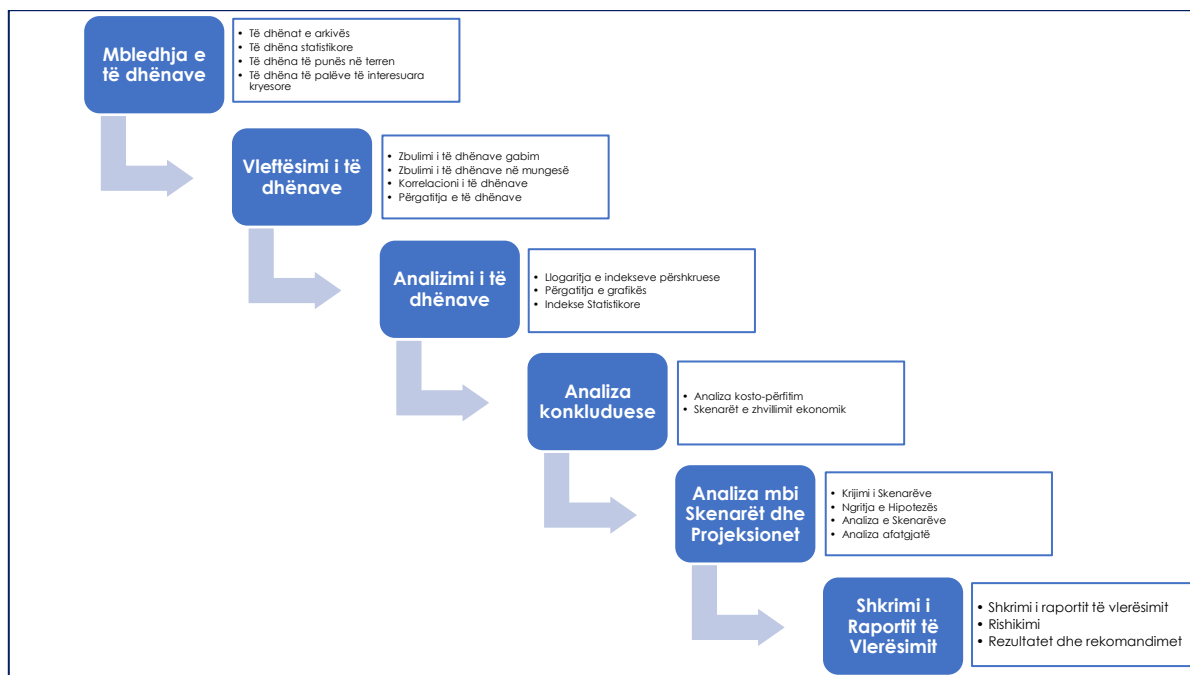

Figura 3: Metodologjia e vlerësimit Kaskadë

- **Hapi 1: Mbledhja e të dhënave** Ky hap konsiston në mbledhjen e informacionit nga burime të përcaktuara. Në këtë kontekst përdoren katër mënyra të ndryshme të mbledhjes së të dhënave:
 - a) përdorimi i të gjitha të dhënave historike që analiza duhet t'i referohet nga arkivat;
 - b) të dhëna statistikore që përfshijnë të gjitha të dhënat që mund të gjenden në institucionet zyrtare statistikore në Shqipëri;
 - c) të dhëna vëzhgimi që përfshijnë të gjitha të dhënat që janë mbledhur gjatë anketave të punës në terren për qëllim të këtij vlerësimi;

- d) të dhëna kryesore të palëve të interesuara që përfshijnë të dhënat e gjeneruara nga të dhënat individuale të mbledhura nga palët kryesore të interesuara në luginë.
- **Hapi 2: Vleftësimi i të dhënave** Procesi konsiston në kontrollin e kryqëzuar të të dhënave. Në thelb, ky është një proces që përfshin katër parametra kryesore që duhen vlerësuar:
 - a) zbulimi i gabimeve - vlerëson pajtueshmërinë e të dhënave nga burime të ndryshme/procesi i kontrollit të kryqëzuar;
 - b) zbulimi i të dhënave që mungojnë, një proces që konsiston në identifikimin e të dhënave të nevojshme që nuk gjenden, por që do të jenë pjesë e vlerësimit si supozime;
 - c) Korrelacioni i të dhënave është procesi i vlerësimit të korrelacioneve ndërmjet të dhënave të mbledhura/ekzistuese;
 - d) Organizimi i të dhënave konsiston në organizimin e të dhënave dhe unifikimin e tyre për t'u përgatitur për hapin tjetër që do të jetë analiza.
- **Hapi 3: Analiza e të dhënave dhe analiza statistikore përshkruese.** Analiza në këtë hap përfshin vlerësimin e të gjitha statistikave përshkruese për parametrat që do të merren parasysh nga analiza, si p.sh. indekset e llogaritura për palët kryesore të interesuara që përdorin ose ndikojnë në burimet e luginës. Analiza bazohet në kategori të ndryshme të palëve të interesuara.
- **Hapi 4: Analiza konkluduese.** Në këtë hap, u krye analiza kosto-përfitim. U përgatitën dhe u analizuan më tej skenarë të ndryshëm të zhvillimit ekonomik për luginën e lumit Vjosa, duke përfshirë planet përkatëse zyrtare të qeverisë.
- **Hapi 5: Analiza mbi Skenarët dhe Projektionet.** Ky hap konsiston në analizën e thellë për 'skenarin PKLEV' me fokus të veçantë në analizën kosto-përfitim afatmesëm dhe afatgjatë.
- **Hapi 6: Shkrimi i Raportit të Vlerësimit.** Ky hap përfshin finalizimin e analizës socio-ekonomike për pellgun e lumit Vjosa.

KAPITULLI 2 KARAKTERISTIKAT SOCIO-EKONOMIKE TË ZONËS

Në këtë kapitull, profili socio-demografik, kushtet e jetesës, zhvillimi demografik dhe shpërndarja e popullsisë, ekonomia lokale dhe kushtet arsimore shërbyen si bazë për punën analitike.

PROFILI SOCIO-DEMOGRAFIK I RAJONIT

Disa nga bashkitë e konsideruara (Libohova, Përmeti, Këlcyra, Gjirokastra, Tepelena, Memaliaj, Mallakastra, Fieri, Vlora dhe Selenica) i përkasin zonave me dendësi të lartë të popullsisë, ku të paktën 50% e popullsisë jeton në grupe me dendësi të lartë populsi ose 500 banorë për km² (Vlora dhe Fieri); disa prej tyre i përkasin zonave me dendësi mesatare ku më pak se 50% e popullsisë jeton në zona rurale dhe më pak se 50% e popullsisë jeton në aglomerate me dendësi të lartë (Gjirokastrë dhe Përmet), ndërsa bashkitë e mbetura i përkasin zonave me dendësi të ulët ose rurale. zonat ku më shumë se 50% e popullsisë jeton në zonat rurale.

Tabela 1 tregon se të gjitha bashkitë e konsideruara i përkasin zonave me dendësi të ulët, sepse dendësia e popullsisë nuk i kalon 100 banorë për km².

Sa i përket tendencave të popullsisë, vërehet se popullsia është në rënie në nivel bashkie, rajonal dhe kombëtar. Në nivel kombëtar, popullsia ka rënë nga 3.2 milionë në 1990 në 3 milionë në 2011 në 2.8 milionë në 2019 dhe pritet të arrijë në 2.75 milionë në vitin 2031. Kjo rënie vjen si pasojë e emigracionit, sepse 40.7% e popullsisë shqiptare jeton në emigracion dhe mbi 560,000 njerëz janë larguar nga Shqipëria vetëm në dhjetë vitet e fundit (Muço, 2020).

Përveç aspektit të emigracionit, nëse bëjmë një pasqyrë të demografisë së popullsisë shqiptare në Shqipëri, mund të themi se në nivel qarku, qarku i Fierit përfaqëson 10.3% të popullsisë në nivel kombëtar, qarku i Vlorës përfaqëson 6.6% të popullsisë në nivel kombëtar dhe qarku i Gjirokastrës përfaqëson vetëm 2.2%.

Popullsia totale e këtyre tre qarqeve përbën 19,1 % të popullsisë kombëtare, që është një rënie në krahasim me 20 % në vitin 2000. Për vitin 2031 pritet të jetë 18,2 % e popullsisë.

Bashkitë e konsideruara kanë një popullsi totale prej rreth 130,000 banorësh dhe përbëjnë 4.64% të popullsisë totale në nivel kombëtar. Popullsia e bashkive të përfshira në këtë analizë është tkurrur ndër vite për shkak të rënies së lindshmërisë dhe migracionit të brendshëm dhe të jashtëm.

Tabela 1: Të dhëna demografike sipas qarkut dhe bashkisë

Rrethi	Popullsia	Sipërfaqja në km ²	Bashkia	Sipërfaqja në km ²	Popullsia
Gjirokastrë	70.331	2.884	<u>Libohovë</u>	248,24	3.667
			<u>Përmet</u>	601,95	10.614
			<u>Këlcyrë</u>	30465	6.113
			<u>Gjirokastrë</u>	469,25	25.301
			<u>Tepelenë</u>	431, 24	8.949
			Memaliaj	272,07	10.657
			Dropull	466,67	3.503
			Divjakë	309,58	34.254
Fier	312.448	1.890	<u>Fier</u>	619,90	120.655
			Lushnje	372,12	83.659
			<u>Mallakastër</u>	329,19	27.062
			Patos	82,55	22.959
			Rroskovec	118,01	21.742
			Delvinë	182,9	7.598
			Finiq	441,2	11.862
			Himarë	571,94	5.738
Vlorë	183.105	2.706	Konispol	221,8	8.245
			Sarandë	58,96	20.227
			<u>Selenicë</u>	561,4	18.436
			Vlorë	616,85	25.511

Burimi: INSTAT, 2020

KUSHTET E JETESËS

Shqipëria është një nga vendet me pagat më të ulëta në Ballkanin Perëndimor. Në Shqipëri, paga mesatare në vitin 2019 ishte 51,531 lekë (420 euro), krahasuar me 528 euro në Kosovë, 591 euro në Maqedoninë e Veriut, 644 në Serbi dhe 765 euro në Mal të Zi (Eurostat, 2019).

Në Shqipëri, niveli i pagave është më i lartë në zonat qendrore të Shqipërisë, veçanërisht në Tiranë dhe Durrës, ndërsa niveli mesatar i pagës në zonën objekt studimi është nën mesataren kombëtare. Bashkia me pagën mesatare më të lartë në zonën e studimit është bashkia e Fierit me 50 752 lekë. Bashkia e Përmetit dhe bashkia e Këlcyrës janë dy bashkitë me pagat mesatare më të ulëta.

Niveli i ulët i pagave ndikon te konsumi. Siç mund të shihet në Tabelën 2, komunat e sipërpërmendura me të ardhura të ulëta kanë një konsum mesatar vjetor më të ulët. Konsum të ulët kanë edhe bashkitë Selenicë dhe Vlorë. Gjirokastra dhe Libohova nga ana tjetër kanë konsumin mesatar vjetor më të lartë. Përçindja e varfërisë tregon të njëjtën tendencë me konsumin, ku Selenica, Vlora dhe Mallakastër janë vendet me përçindjen më të lartë të varfërisë, ndërsa Gjirokastra dhe Libohova janë vendet me përçindjen më të ulët të varfërisë.

Tabela 2: Cilësia e jetës

Bashkia	% e varfërisë	Indeksi Gini	Popullsia e varfër	Konsumi mesatar vjetor për frymë
Libohovë	0,064	0,249	496	10.736
Përmet	0,081	0,245	427	9.967
Këlcyrë	0,091	0,243	644	9.700
Gjirokastër	0,069	0,272	5.352	11.295
Tepelenë	0,116	0,250	780	9.224
Memaliaj	0,12	0,243	643	9.019
Fier	0,11	0,271	15.093	9.826
Mallakastër	0,123	0,233	1455	7.784
Selenicë	0,178	0,257	573	8.349
Vlorë	0,141	0,247	1.889	8.608

Burimi: Banka Botërore, 2016

Të dhënat në Tabelën 2 janë marrë nga një studim i vitit 2016 nga Banka Botërore (2016, f. 79-85). Në fakt, situata ka ndryshuar në mënyrë dramatike vitet e fundit (shihni Tabelën 3). Në vitin 2018, shpenzimi mesatar mujor për konsumin familjar në nivel qarku ishte 66.238 lekë në Gjirokastër, 71.117 lekë në Fier dhe 68.227 lekë në Vlorë, ndërsa në nivel kombëtar mesatarisht 75.935 lekë. Në Gjirokastër, pra, nuk ka pasur rritje të ndjeshme të shpenzimeve familjare në vitet e fundit, siç ndodh në Vlorë dhe Fier.

Tabela 3: Paratë e shpenzuara sipas rajonit

Rrethi	Ushqim dhe pije joalkoolike	Pije alkoolike dhe duhan	Veshje dhe këpucë	Shëndeti	Edukimi	Argëtim dhe Kulturë	Shpenzimet për qira, energji elektrike, ujë	Produkt tjetër
Gjirokastër	47,6	2,2	2,5	3,9	2,6	1,6	10	36,4
Fier	41,9	3,2	4,5	6	3,5	2,3	9,1	29,5
Vlorë	52,4	2,8	3,2	3,6	3,1	1,4	10,1	24,4
Shqipëria	44	3,5	3,5	4,2	3	3	10,5	33,3

Burimi: INSTAT, 2019

Pjesa më e madhe e parave është shpenzuar për ushqim, që është edhe më e lartë se mesatarja kombëtare (përfshirë këtu bën Fierin). Kjo tregon një nivel të rritur të varfërisë. Përqindja e pagës të shpenzuar për arsime dhe kulturë në këtë zonë është relativisht e ulët në krahasim me mesataren kombëtare. Kjo është e lidhur ngushtë me standardin e jetesës, i cili është relativisht i ulët në zonën objekt studimi sipas Vjetarit statistikor të INSTAT-it (2019, f. 62). Një tregues tjetër interesant janë kostot shëndetësore, ku Fieri është qarku që shpenzon një përqindje të lartë të pagës për shëndetësinë në krahasim me mesataren kombëtare. Kjo lidhet vetëm me nivelin e ndotjes në qark për shkak të industrializimit.

TENDENCAT DEMOGRAFIKE DHE SHPËRNDARJA E POPULLSISË

Disa nga bashkitë e konsideruara i përkasin zonave me dendësi të lartë të popullsisë, ku të paktën 50% e popullsisë jeton në aglomerate me dendësi të lartë popullore ose 500 banorë për km² (Vlora dhe Fieri); disa prej tyre i përkasin zonave me dendësi mesatare të popullsisë, ku më pak se 50% e popullsisë jeton në zona rurale dhe më pak se 50% e popullsisë jeton në aglomerate me dendësi të lartë popullore (Gjirokastrë dhe Përmet), ndërsa bashkitë e tjera i përkasin zonave me dendësi të ulët ose zonat rurale, ku më shumë se 50% e popullsisë jeton në zona rurale.

Një vështrim në tabelën 4 tregon se të gjitha bashkitë e konsideruara i përkasin zonave me dendësi të ulët të popullsisë, sepse dendësia e popullsisë nuk i kalon 100 banorë për km².

Në lidhje me zhvillimin e popullsisë, vërehet se popullsia është në trend rënës në nivel bashkie, rajonal dhe kombëtar. Në nivel kombëtar, popullsia ka rënë nga 3.2 milionë në 1990 në 3 milionë në 2011 në 2.8 milionë në 2019 dhe pritet të arrijë në 2.75 milionë në vitin 2031. Kjo rënie vjen si pasojë e emigracionit, sepse 40.7% e popullsisë shqiptare jeton në emigracion dhe mbi 560,000 njerëz janë larguar nga Shqipëria vetëm në 10 vitet e fundit (Muço, 2020).

Përtej aspektit të emigracionit, nëse bëjmë një pasqyrë të demografisë së popullsisë shqiptare në Shqipëri, vërehet se në nivel qarku, qarku i Fierit përfaqëson 10.3% të popullsisë në nivel kombëtar, qarku i Vlorës përfaqëson 6.6% të popullsisë në nivel kombëtar dhe qarku i Gjirokastrës përfaqëson vetëm 2.2%.

Popullsia totale e këtyre tre qarqeve përbën 19,1 % të popullsisë kombëtare, që është një rënie në krahasim me 20 % në vitin 2000. Për vitin 2031 pritet të jetë 18,2 % e popullsisë.

Bashkitë e konsideruara kanë një popullsi totale prej rreth 130,000 banorësh dhe përbëjnë 4.64% të popullsisë totale në nivel kombëtar.

Popullsia e bashkive të anketuara është tkurrur ndër vite për shkak të rënies së lindshmërisë dhe migracionit të brendshëm dhe të jashtëm.

Bashkia e Gjirokastrës ka pësuar rënien më të madhe në 5 vitet e fundit. Migracioni i brendshëm dhe emigracioni kanë sjellë gjithashtu një rritje të moshës mesatare të popullsisë. Në Tiranë, për shembull, qyteti me fluksin hyrës më të madh të popullsisë nga qarqet e tjera, mosha mesatare e popullsisë është 34.3 vjeç. Në qarkun e Fierit mosha mesatare është 37.3 vjeç, në qarkun e Gjirokastrës 39.4 vjeç dhe në Vlorë 38 vjeç. Sot, qarku i Gjirokastrës konsiderohet si qarku me moshën mesatare më të lartë në Shqipëri.

Për sa i përket rritjes natyrore të popullsisë për 1000 banorë në nivel qarku, Fieri ka një rritje prej 0.5, Gjirokastra ka një rritje negative prej -3.5 për 1000 banorë, ndërsa Vlora ka një rritje prej 0.3 për 1000 banorë.

Tabela 4: Të dhëna demografike sipas qarkut dhe bashkisë

Rrethi	Popullsia	Sipërfaqja në km ²	Bashkia	Sipërfaqja në km ²	Popullsia
Gjirokastrë	70.331	2,884	Libohovë	248,24	3.667
			Përmet	601,95	10.614
			Këlcyrë	30465	6.113
			Gjirokastrë	469,25	25.301
			Tepelenë	431, 24	8.949
			Memaliaj	272,07	10.657
			Dropull	466,67	3.503
Fier	312.448	1,890	Divjakë	309,58	34.254
			Fier	619,90	120.655
			Lushnje	372,12	83.659
			Mallakastër	329,19	27.062
			Patos	82,55	22.959
			Rroskovec	118,01	21.742
			Vlorë	183.105	2,706
			Finiq	441,2	11.862
			Himarë	571,94	5.738
			Konispol	221,8	8.245
			Sarandë	58,96	20.227
			Selenicë	561,4	18.436
			Vlorë	616,85	25.511

Burimi: INSTAT, 2020

Një tjetër e dhënë që lidhet me demografinë komplekse është raporti nxënës-mësues në sistemin e arsimit të detyrueshëm 9-vjeçar. Vërejmë se në zonën objekt studimi, numri i nxënësve dhe shkalla e lindshmërisë janë të ulëta. Në zonat me dendësi të lartë si Tirana, ky raport është 17.1 për 1000, ndërsa në bashkitë e konsideruara në këtë studim varion nga 5.2 në Këlcyrë deri në 12.6 në Vlorë. Pra, ky tregues, së bashku me numrin e lindjeve (4,551 nga gjithsej 28,934 në 2018), tregon se tendenca e rritjes së popullsisë në zonën objekt studimi është relativisht e ulët, siç tregohet në shtyllat 1 dhe 2 të tabelës 5, përkatësisht nga rritja natyrore e popullsisë dhe migracioni i brendshëm neto.

Tabela 5: Të dhënat demografike sipas Bashkisë

Bashkia	Rritja Natyrore e Popullsisë	Migrimi i brendshëm neto	Paga mesatare mujore*	Nr gjedhëve Blegtori	Numri i lejeve të ndërtimit në proces	Raporti nxënës-mësues Arsimi i Detyrueshëm 9-vjeçar
Libohovë	-9	-9 ⁴	42,002	1,907	2	7,9
Përmet	-60	-133	38,398	1,605	8	8,6
Këlcyrë	-9	-85	38,378	1,551	2	5,2
Gjirokastrë	-13	-163	45,307	5,203	6	11,2
Tepelenë	-9	-175	46,090	4,700	16	7,2
Memaliaj	-19	-248	39,990	3,200	2	6,4
Fier	11	-289	50,752	18,688	47	1,3
Mallakastër	7	-412	39,665	3,030	4	10
Selenicë	-50	-19	42,709	5,354	1	8,5
Vlorë	-98	-116	42,630	6,985	3	12,6

*Kursi i këmbimit euro/lekë=124 Burimi: INSTAT, 2020

Duke parë dinamikën e ndërtesave në zonën objekt studimi me synimin për të kuptuar dinamikën e zgjerimit në të ardhmen, një tregues tjetër interesant është numri i lejeve të ndërtimit. Nga 1194 leje ndërtimi të dhëna në shkallë vendi në vitin 2018, vetëm 95 leje ndërtimi janë dhënë në zonën objekt studimi (Tabela 5).

Shumica e lejeve të ndërtimit në zonën objekt studimi janë dhënë për hotele dhe/ose objekte për qëllime turizmi, ndërsa në zona të tjera si Tirana (819 leje ndërtimi) pjesa më e madhe jepen për ndërtesa banimi.

EKONOMIA LOKALE

a) Bujqësia

Sektori i bujqësisë është një nga sektorët më të rëndësishëm të ekonomisë shqiptare, duke zënë rreth 1/5 e PBB-së. Rreth 37% e të gjithë të punësuarve në Shqipëri punojnë në këtë sektor. Në Shqipëri janë të regjistruar rreth 41 mijë fermerë, nga të cilët 15 500 janë aktivë në Luginën e Vjosës, pra në zonën objekt studimi. Produktet bujqësore janë pjesë e identitetit rajonal të vendit. Zona objekt studimi është e orientuar fort drejt këtij sektori, ku sipërfaqja e kultivuar me drithëra në vitin 2018 arriti në 46.900 ha nga 140.000 ha në të gjithë Shqipërinë, dhe pjesën më të madhe të sipërfaqes e zë qarku i Fierit me 34.600 ha. Për sa i përket kulturave bujqësore (patate, fasule, perime etj.), në këtë zonë janë mbjellë 70300 ha nga 289500 ha të kultivuara në shkallë vendi në vitin 2018, ku sërish dominon qarku i Fierit me një sipërfaqe prej 56000 ha. Prodhimi i drithit në këtë zonë është 233.300 tonë nga 675.200 ton në shkallë vendi. Nga 8,543,100 ton kultura të prodhuara në nivel kombëtar, 2,921,100 ton janë prodhuar në zonën në fjalë, me mbi 2,3 milionë ton të prodhuara në Fier në vitin 2018. Për sa i përket prodhimit të drithërave, Vlora renditet e para me mbi 4 ton/ha, që është shumë nivel i lartë krahasuar me mesataren kombëtare prej 3,69 ton/ha, dhe Fieri gjithashtu e kalon mesataren kombëtare për nga prodhimi (3,79 ton/ha).

⁴Popullsia u pakësua me 9 persona.

Një rol të rëndësishëm në këtë zonë luan edhe kultivimi i perimeve me 8100 ha nga 25900 ha të mbjella në të gjithë Shqipërinë, ku sërish Fieri zë peshën më të madhe. Prodhimi arrin në 274,400 ton nga 771,700 ton të prodhuara në vitin 2018 në nivel kombëtar. Gjithashtu, mbi 8000 nga 26000 bimë frutore mbillen në këtë zonë në të gjithë Shqipërinë.

Tabela 6: Zona e vreshtave dhe pemëve frutore

Bashkia	Sipërfaqja e prodhimit të vreshtave (ha)	Prodhimi (ton)	Sipërfaqja e pemëve frutore (ha)	Prodhimi total (ton)
Libohovë	21	150	10	235
Përmet	252	1,750	49	360
Këlcyrë	64	450	28	430
Gjirokastrë	225	1,624	51	748
Tepelenë	43	426	69	523
Memaliaj	116	1,029	32	110
Fier	780	9,404	266	9,632
Mallakastër	281	3,084	1,124	2,618
Selenicë	228	1,711	71	1,900
Vlorë	661	4,936	122	2,329
Shqipëria	10,179	110,442	16,669	274,343

Burimi: Vlerësimi Vjetor Statistikor, 2020

Tabela e mësipërme konfirmon edhe një herë rëndësinë e zonës objekt studimi për bujqësinë. Një sektor tjetër i lidhur ngushtë me bujqësinë është blegtoria, e cila konsiderohet veçanërisht e rëndësishme për progresin ekonomik dhe social të vendit.

B) Sektori i blegtorisë

Për sa i përket strukturës së blegtorisë, gjedhët zënë numrin më të madh të kafshëve me 46,7%. Gjedhët e imta zënë 30,3 %, derrat 6,3 %, shpendët 9,3 % dhe kuajt 7,4 % të numrit të përgjithshëm të bagëtisë.

Bashkia	Gjedh	Dele	Dhi	Shpendë	Derr	Bletë
Libohovë	2,000	22,000	6,000	9,000	-	3,000
Përmet	2,000	16,000	21,000	13,000	-	5,000
Këlcyrë	1,000	27,000	17,000	15,000	-	2,000
Gjirokastrë	6,000	272,000	24,000	32,000	-	6,000
Tepelenë	5,000	67,000	26,000	1,500	-	3,000
Memaliaj	3,000	44,000	21,000	58,000	-	3,000
Fier	19,000	135,000	20,000	640,000	10,000	8,000
Mallakastër	3,000	25,000	16,000	94,000	-	3,000
Selenicë	5,000	120,000	29,000	87,000	2,000	5,000

Qarku me numrin më të madh të bagëtive është Fieri me 14,7% të numrit të përgjithshëm të krerëve. Gjirokastra është qarku me numrin më të ulët të bagëtive me 4,2 % krahasuar me numrin e përgjithshëm të bagëtive.

Tabela 0.2: Blegtoria

Burimi: Vlerësimi Vjetor Statistikor, 2020

Qarqet me më shumë ferma delesh janë Vlora me 18,6 % të numrit të përgjithshëm të kafshëve, Gjirokastra dhe Fieri me 14,6 % dhe 14,4 % përkatësisht. Qarku me më shumë ferma dhie është Vlora, me 14.7% të numrit total të dhive në vend. Në disa zona të vendit, fermerët po zgjerojnë edhe aktivitetet e tyre duke përfshirë edhe bletarinë. Përqendrimi më i madh i koshereve gjendet në pjesën juglindore të vendit.

Të dhënat në tabelën 7, bazuar në burimet e INSTAT (2019), tregojnë se zona objekt studimi është një nga zonat më të rëndësishme për mbarështimin e deleve dhe dhive dhe ka një avantazh krahasues në prodhimin e djathit të qumështit të deleve dhe dhive. Prodhimi i qumështit në nivel kombëtar arriti në 1,1145,000 ton në vitin 2018, një pjesë e madhe e të cilit prodhohet në këtë zonë. Struktura e prodhimit të qumështit në vitin 2018 është: qumështi i lopës 85.1%, qumështi i deles 7.4% dhe qumështi i dhisë 7.5%. Prodhimi i qumështit nga lopët në vitin 2018 ishte 973.526 ton ose 1.0% më pak se në 2017.

Prodhimi më i lartë u arrit në Fier me rreth 4100 kg për kokë. Prodhimi më i ulët u arrit në Gjirokastrës me 1852 kg qumësht për kokë. Prodhimi i qumështit të deleve në vitin 2018 është 2.5% më i ulët se në vitin 2017. Prodhimi mesatar vjetor i qumështit të deleve është 61.8 kg për dele. Prodhimi mesatar vjetor i qumështit të dhisë në nivel kombëtar për vitin 2018 është 123.1 kg për dele.

Të dhënat në tabelën 7, bazuar në burimet e INSTAT (2019), tregojnë se zona objekt studimi është një nga zonat më të rëndësishme për mbarështimin e deleve dhe dhive dhe ka një avantazh krahasues në prodhimin e djathit të qumështit të deleve dhe dhive. Prodhimi i qumështit në nivel kombëtar arriti në 1,1145,000 ton në vitin 2018, një pjesë e madhe e të cilit prodhohet në këtë zonë. Struktura e prodhimit të qumështit në vitin 2018 është: qumështi i lopës 85.1%, qumështi i deles 7.4% dhe qumështi i dhisë 7.5%. Prodhimi i qumështit nga lopët në vitin 2018 ishte 973.526 ton ose 1.0% më pak se në 2017.

Prodhimi më i lartë u arrit në Fier me rreth 4100 kg për kokë. Prodhimi më i ulët u arrit në Gjirokastrës me 1852 kg qumësht për kokë. Prodhimi i qumështit të deleve në vitin 2018 është 2.5% më i ulët se në vitin 2017. Prodhimi mesatar vjetor i qumështit të deleve është 61.8 kg për dele. Prodhimi mesatar vjetor i qumështit të dhisë në nivel kombëtar për vitin 2018 është 123.1 kg për dele.

C) Sektori i turizmit

Turizmi është një tjetër sektor veçanërisht i rëndësishëm, krahas bujqësisë dhe blegtorisë, i cili ka njohur një rritje shumë të shpejtë vitet e fundit dhe konsiderohet një sektor prioritar i ekonomisë shqiptare.

Kontributi total i turizmit në ekonominë e vendit tonë vlerësohet në rreth 14,3 % të PBB-së në vitin 2019. Numri i të punësuarve në këtë sektor në vitin 2019 shkon në rreth 100 mijë, me një rritje prej rreth 26% në tremujorin e tretë krahasuar me të tremujorin e dytë.

Sipas disa parashikimeve të INSTAT-it (2018), numri i të punësuarve në këtë sektor pritet të arrijë në 220 mijë deri në vitin 2025, ose rreth 20.4% e punësimit total, me një rritje mesatare prej 2% në vit.

Vlen të përmenden këto fakte për të treguar se, sipas planit afatgjatë të zhvillimit strategjik të Shqipërisë, zhvillimi ekonomik i vendit do të bazohet në sektorin e turizmit. Turizmi është shumë i rëndësishëm në zonë objekt studimi. Nga rreth 20,000 objekte akomodimi në Shqipëri, 4,750 ndodhen në tre qarqet e konsideruara për këtë studim (Gjirokastrë, Vlorë dhe Fier), pra 1/5 e nivelit kombëtar. Gjithashtu mund

të thuhet se gati 30% e të ardhurave në Gjirokastrë vijnë nga turizmi (Bashkia Gjirokastrë, 2020), pesha e këtij të fundit është po aq e rëndësishme për Përmetin dhe Vlorën.

Sipas të dhënave të INSTAT-it (2019), qarku i Vlorës është në 13,7 % dhe Gjirokastra në 3 % të destinacioneve të preferuara brenda vendit për qëllime private apo biznesi në Shqipëri në vitin 2018. Përsa i përket udhëtimeve për pushim, Vloa kap 35 % dhe Gjirokastra 3.7%.

Sa i përket numrit të turistëve për vitin 2019, llogaritet se në nivel kombëtar ishin rreth 6 milionë turistë, nga të cilët 180 mijë e vizituan Gjirokastrën dhe mbi 25 mijë Përmetin. Shifrat janë në rritje edhe në Tepelenë dhe Vlorë. Në Vlorë, vetëm ishulli i Sazanit u vizitua nga më shumë se 27 mijë persona verën e kaluar dhe numri total i turistëve që vizituan Vlorën në vitin 2019 llogaritet të jetë rreth 1 milion.

Për sa i përket trafikut, zona e analizuar në këtë studim është mjaft e zhvilluar me 170 makina për 1000 banorë. Në Gjirokastrë vitet e fundit ka një tendencë në rënie të këtij treguesi. Ky qark konsiderohet si qarku me rënien më të madhe (2.2% më pak për 1000 banorë), ndërsa tendenca është në rritje në qarqet e tjera. Gjirokastra ka shënuar gjithashtu një rënie prej 6.8% më pak mjete transporti mallrash për 1000 banorë në vitin 2018.

D) Pasqyra e ekonomisë lokale

Në vitin 2018, PBB me çmime konstante u rrit me 4.1 % dhe arriti në 14,6 miliardë dollarë, ndërsa në vitin 2019 u rrit me rreth 2.2 % dhe arriti në 14,9 miliardë dollarë.

Duke parë PBB-në në nivel vendor, qarku i Tiranës është ai që ka ndikimin më të madh në PBB dhe rritjen e tij, me mbi 42 %. Rritja ekonomike e këtij rajoni ka qenë dy herë më e lartë se rritja në nivel kombëtar në dy vitet e fundit.

Për sa i përket zonës objekt studimi, Fieri është një nga qarqet me ndikimin më të madh në PBB dhe kontributin në rritjen e tij. Vitet e fundit, PBB-ja e vendit është rritur falë ekonomisë së qarkut me +0,18% në 2017 dhe +0,21% në 2018, ndërsa Vloa ishte qarku me kontributin më të ulët në rritjen e PBB-së kombëtare me -0,19% në 2017 dhe -0,1% në 2018. Kontributi i Gjirokastrës në rritjen e PBB-së kombëtare ishte -0,13 % në 2017 dhe + 0,11 % në 2018.

Tabela 8: Struktura e tabelës së PBB-së

Rrethi	Struktura e PBB-së në %	PBB për frymë në 000 lekë, 2017	PBB për frymë në 000 lekë, 2018
Gjirokastrë	2,28	548	570
Fier	10,76	556	579
Vlorë	5,53	454	467
Shqipëria	100	540	562

Burimi: INSTAT, 2020

PBB-ja për frymë në nivel kombëtar arriti në rreth 562,000 lekë në vitin 2018. PBB-ja më e lartë për frymë sipas qarkut në vitin 2018 ishte në qarkun e Tiranës me rreth 807,000 lekë ose 38.33 % mbi mesataren kombëtare dhe pati një rritje prej 7 % krahasuar me 2017. Më pas vjen qarku i Fierit me rreth 579,000 lekë ose 3 % mbi mesataren kombëtare, që është një rritje prej rreth 4 % krahasuar me vitin 2017. Kjo ndiqet nga qarku i Gjirokastrës me rreth 570,000 lekë ose 1.42 % mbi mesataren kombëtare, një rritje prej rreth 4% krahasuar me vitin 2017. Vlova konsiderohet si një nga qarqet me PBB për frymë më të ulët krahasuar me mesataren kombëtare (17% më pak).

Tabela 9: Ndikimi i sektorëve të ndryshëm të ekonomisë

Rrethi	Bujqësia	Industria e nxjerrjes, prodhimit dhe energjisë	Ndërtimi	Tregtia, transporti & hotele	Informacion dhe komunikim	Arsimi, shëndetësia, administrata publike	Arti dhe kultura	Tjetër
Gjirokastrë	28,37	8,01	12	18,85	2,82	15,95	3,16	13,84
Fier	45,4	15,68	7,21	11,9	1,97	7,92	0,89	8,80
Vlorë	28,07	10,34	11,2	18,85	2,18	13,09	1,85	14,42
Shqipëria	21,77	12,83	10,5	18,44	3,53	13,41	3,05	13,38

Burimi: INSTAT, 2020

Tabela më sipër tregon ndikimin e sektorëve të ndryshëm ekonomikë në PBB, të ndarë sipas rretheve. Bujqësia është një sektor prioritar i ekonomisë së zonës objekt studimi. Kontributi i këtij sektori është shumë mbi mesataren kombëtare dhe për më tepër, ky sektor në ekonominë e Fierit është dyfishi i nivelit kombëtar. E njëjta gjë vlen edhe për sektorin e turizmit, tregtisë dhe transportit, të cilët kanë një peshë shumë më të madhe në rrethet e Gjirokastrës dhe Vlorës sesa në nivel kombëtar. Për ta përmbledhur, zona nën shqyrtim është një zonë e orientuar drejt bujqësisë, blegtorisë dhe turizmit dhe i konsideron këta sektorë prioritet për të ardhmen.

SHËRBIMET (EDUKIMI/BIZNESI ME PAKICË, TRANSPORTI, ARGËTIM, FETARE ETJ.)

Në vitin 2018, kompanitë në nivel kombëtar që janë aktive në prodhimin e mallrave dhe shërbimeve realizuan një xhiro neto prej 17.58 miliardë euro, një rritje prej 7.0% krahasuar me vitin 2017. Investimet e realizuara arritën në 1.91 miliardë euro krahasuar me 1.86 miliardë euro në vitin 2017, një rritje prej 2.8%.

Në vitin 2018 ishin 107,450 kompani aktive, me një rënie prej 0,2%, ndërsa numri i përgjithshëm i të punësuarve u rrit me 4,6% krahasuar me vitin 2017.

Prodhuesit e mallrave përbënin 12.6% të numrit të përgjithshëm të aktiviteteve. Kështu: minierat, 0,6%; prodhimi, 8,1%; furnizimi me energji dhe ujë dhe trajtimi i mbetjeve, 0.6%; ndërtimi, 3.4%; ndërsa prodhuesit e shërbimeve 87.4% nga të cilët: tregtia 41.4%; akomodimi dhe aktivitetet e shërbimit ushqimor 17.7% transporti, informacioni dhe komunikimi 7.1% dhe shërbime të tjera 21.2%.

Struktura e sektorëve të biznesit ndryshon nga bashkia në bashki. Profilet ekonomike të bashkive të luginës së Vjosës janë paraqitur në Aneksin 1.

PUNËSIMI, ARSIMI DHE SHËNDETI

a) Punësimi

Norma kombëtare e punësimit është 59.4%, me përqendrimin më të lartë në Elbasan (65.8%).

Në bashkitë objekt studimi, numri i të punësuarve është më i lartë në Fier me 64,9 %, që është edhe më i lartë se mesatarja kombëtare. Një analizë e punësimit sipas sektorëve ekonomik tregon se sektori i shërbimeve dhe bujqësisë zënë peshën më të madhe të fuqisë punëtore me përkatësisht 42,9 % dhe 37,4 %, ndërsa të punësuarit në industri zënë vetëm 19,7 %. Tirana është qarku me përqindjen më të lartë të të punësuarve në sektorin e shërbimeve (66.5%) dhe përqindjen më të ulët të të punësuarve në bujqësi (6.9%). Qarku me peshën më të lartë të të punësuarve në industri është Durrësi. Fieri, me 61%, është një nga qarqet me më shumë të punësuar në bujqësi. Gjirokastra ka gjithashtu një përqindje të lartë të të punësuarve në bujqësi dhe blegtori (43%), ndërsa Vlora ka rreth 30%.

Megjithatë, në nivel bashkie, bujqësia, blegtoria dhe sektori i turizmit zënë një pjesë të madhe të punësimit. Një pjesë e konsiderueshme e fuqisë punëtore është e punësuar edhe në administratën publike dhe institucionet publike (120,000 punonjës), nga të cilët një pjesë punon në administratat e bashkive (32,213) (Porta Vendore, 2020). Në vitin 2018, në Shqipëri kishte rreth 547 mijë të papunë, që përkon me 12,3% të fuqisë totale të punës. Ka pasur një rënie të ndjeshme në tre vitet e fundit.

Në zonën në shqyrtim, Gjirokastra dhe Fieri janë ndër qarqet me një normë papunësie nën mesataren e vendit (përkatësisht 10,2 % dhe 10,4 %). Vlora, nga ana tjetër, ka normën më të lartë të papunësisë në nivel rrethi (21.9%), ku më shumë se një në pesë të popullsisë punëtore është e papunë. Në vijim do të shikojmë nivelin e arsimit, i cili është i lidhur ngushtë me nivelin e pagës, punësimit dhe papunësisë, siç u përmend në pjesët e mëparshme.

b) Arsimimi

Në Shqipëri numërohen 502 120 nxënës në arsimin parauniversitar, me një rënie prej 3,6% krahasuar me një vit më parë (INSTAT, 2019).

Arsimi profesional ka qenë prioritet vitet e fundit, sepse është një mënyrë për të plotësuar kërkesën e vazhdueshme për punëtorë të kualifikuar në profesione të ndryshme. Të dhënat e arsimit të mesëm profesional për vitet 2018-2019 zënë 18,2% të numrit total të personave të regjistruar në arsimin e mesëm. VET publik do të shënojë rritjen më të madhe këtë vit. Gjirokastra ka numrin më të lartë të të diplomuarve në formimin profesional, ndërsa Fieri numrin më të ulët. Siç tregohet në tabelën 10, Fieri

ka numrin më të madh të nxënësve dhe numrin më të lartë të regjistrimeve në shkollat profesionale, Vlora është në vendin e dytë me një numër të ngjashëm me Fierin, ndërsa Gjirokastra është në vendin e tretë me një numër të barabartë me 17% të nxënësve të regjistruar në Fier, ndërsa të gjitha bashkitë e tjera nuk kanë asnjë nxënës të regjistruar në shkollat profesionale.

Tabela 10: Regjistrimet në shkolla 2018-2019

Bashkia	Fëmijët në kopshte	Shkolla e mesme	Shkolla e lartë	Shkolla e mesme profesionale
Libohovë	96	286	79	-
Përmet	213	791	307	-
Këlcyrë	129	518	185	-
Gjirokastrë	865	2,390	1,268	200
Tepelenë	324	811	212	-
Memaliaj	278	869	313	-
Fier	2,780	11,486	4,035	1,163
Mallakastër	705	2,732	705	-
Selenicë	422	1,346	386	-
Vlorë	2,939	9,475	3,594	1,078
Shqipëria	71,563	282,906	102,156	19,307

Burimi: INSTAT, 2020

Ndërkohë vitet e fundit ka pasur një rritje të ndjeshme të regjistrimeve në arsimin e mesëm, profesional apo të lartë në nivel kombëtar. Në vitet e mëparshme, sistemi ishte krejt ndryshe, veçanërisht deri në vitin 2004, kur universitetet funksiononin me numra të mbyllur. Pra mund të thuhet se popullsia shqiptare në zonat rurale nuk është shumë e arsimuar sipas të dhënave të fundit të regjistrimit. Shumica dërrmuese janë të punësuar në bujqësi dhe blegtori, dhe ka pak njerëz të mirë-arsimuar.

Tabela 11: Përqindja e popullsisë rezidente: arritjet arsimore dhe rrethet, seksi, zonat urbane dhe rurale

Rrethet	Arritja arsimore							Të shkolluar	
	Pa diplomë	Filllore e Ulët	Profesional i lartë	I përgjithshëm i lartë	Teknik i lartë	Universitet dhe Post-Universitet	Gjithsëj	Po	Jo
<i>Gjithsej</i>	16,37	57,00	2,16	13,39	6,18	4,90	100,00	98,41	1,59
Fier	16,05	57,76	3,11	12,00	7,75	3,32	100,00	99,13	0,87
Gjirokastrë	15,77	55,29	2,36	13,05	7,28	6,26	100,00	98,85	1,15
Mallakastër	17,49	62,04	2,55	10,51	5,60	1,81	100,00	98,90	1,10
Përmet	14,80	58,90	2,14	12,93	6,43	4,79	100,00	98,71	1,29
Vlorë	16,01	54,88	2,57	14,56	6,96	5,02	100,00	98,80	1,20
Rrethet	Arritja arsimore							Të shkolluar	
	Pa diplomë	Filllore e Ulët	Profesional i lartë	I përgjithshëm i lartë	Teknik i lartë	Universitet dhe Post-Universitet	Gjithsëj	Po	Jo
<i>Rural</i>	18,48	66,84	1,61	8,41	3,46	1,19	100,00	98,15	1,85
Fier	18,10	66,62	2,42	7,94	4,09	0,83	100,00	98,95	1,05
Gjirokastrë	18,62	62,95	2,12	8,82	5,48	2,02	100,00	98,48	1,52
Mallakastër	18,45	67,40	2,14	8,23	2,94	0,84	100,00	98,77	1,23
Përmet	16,13	67,97	1,73	7,82	4,62	1,74	100,00	98,45	1,55
Tepelenë	18,46	67,33	1,58	8,08	2,97	1,57	100,00	97,75	2,25
Vlorë	18,40	66,55	1,73	7,83	4,32	1,18	100,00	98,85	1,15
Rrethet	Arritja arsimore							Të shkolluar	
	Pa diplomë	Filllore e Ulët	Profesional i lartë	I përgjithshëm i lartë	Teknik i lartë	Universitet dhe Post-Universitet	Gjithsëj	Po	Jo
<i>Urban</i>	13,53	43,82	2,90	20,07	9,82	9,86	100,00	98,76	1,24
Fier	12,84	43,89	4,21	18,34	13,49	7,23	100,00	99,41	0,59
Gjirokastrë	11,88	44,81	2,69	18,83	9,74	12,06	100,00	99,37	0,63
Mallakastër	14,28	44,09	3,93	18,17	14,49	5,03	100,00	99,34	0,66
Përmet	12,63	44,07	2,82	21,28	9,40	9,79	100,00	99,13	0,87
Tepelenë	12,94	47,82	2,84	20,32	8,61	7,47	100,00	99,15	0,85
Tiranë	11,87	37,62	2,62	21,31	11,19	15,39	100,00	98,79	1,21
Vlorë	14,26	46,38	3,19	19,46	8,88	7,82	100,00	98,77	1,23

Burimi: *Censusi i INSTAT-it, 2012*

c) Shëndeti

Shëndeti është veçanërisht i rëndësishëm për qytetarët që duan të kenë një jetë të shëndetshme, të parandalojnë sëmundjet dhe të kërkojnë të marrin shërbimet e nevojshme shëndetësore. Shkaqet e sëmundjes ose vdekjes përcaktohen nga disa faktorë si moshja, gjinia, kushtet e jetesës, puna dhe mjedisi përreth. Vitet e fundit pamë një ulje të vdekshmërisë dhe rritje të sëmundjeve. Në zonën objekt studimi për vitin 2018, Gjirokastra ka rënien më të madhe të numrit të vdekjeve (9,4%). Vlora ka numrin më të lartë të vdekjeve me 2,4%. Shkaqet kryesore të vdekjes janë "sëmundjet e qarkullimit të gjakut" dhe "tumoret".

Tabela 12: Shkaqet e vdekjeve sipas rajoneve, grupmoshës dhe grupeve kryesore të sëmundjes, viti 2018 (në%)

Rrethi	Nën 65 vjet		Mbi 65 vjeç		Gjithsej kancer	Gjithsej Sëmundjet e aparatit të qarkullimit të gjakut
	Kancer	Sëmundjet e aparatit të qarkullimit të gjakut	Kancer	Sëmundjet e aparatit të qarkullimit të gjakut		
Gjirokastrë	5,8	6,5	11,3	34,9	17,1	41,4
Fier	5,3	5,3	10,6	47,3	15,9	52,6
Vlorë	6,3	6,1	12,4	46,7	18,7	52,8
Shqipëria	6,1	10,9	7,1	46,1	17,0	53,2

Burimi: *Ministria e Shëndetësisë dhe Mbrojtjes Sociale, 2020*

Tabela e mësipërme tregon përqindjen e shkaqeve të vdekjeve nga dy grupe sëmundjesh që zënë peshën më të madhe të vdekshmërisë në vend, përkatësisht "sëmundjet e sistemit të qarkullimit të gjakut" dhe "tumoret".

Në nivel kombëtar, 53,2 % e të gjitha vdekjeve i atribuohen grupit të sëmundjeve të qarkullimit të gjakut dhe 16,9 % sëmundjeve tumorale. Në zonën e anketuar, shkalla e vdekshmërisë nga tumoret është shumë më e lartë se mesatarja kombëtare për personat mbi 65 vjeç. Vlora konsiderohet një nga qarqet me incidencën më të lartë të vdekjeve nga kanceri në nivel kombëtar. Duhet theksuar se tumoret shkaktohen nga ndotja e mjedisit dhe konsumimi i disa produkteve të cilësisë së ulët. Për sa i përket kujdesit shëndetësor parësor, i cili konsiderohet pika e parë e kontaktit për zgjidhjen e problemeve shëndetësore të popullatës, objektet që ofrojnë këto shërbime janë poliklinikat, qendrat shëndetësore, ambulancat dhe shërbimet e veçanta për këshillimin e fëmijëve dhe grave. Shumica e këtyre shërbimeve ndodhen në rajone me popullsi të dendur, veçanërisht në qarkun e Fierit me tre pika kontakti për person.

Tabela 13: Numri i qendrave shëndetësore, personeli mjekësor në shërbimin parësor, numri mesatar i kontakteve, 2018

Rrethi	Gjithsej qendra të kujdesit shëndetësor	Nr. i mjekëve të familjes	Nr. mesatar i vizitave në shërbimin primar
Gjirokastrë	31	55	3,3
Fier	45	156	2,8
Vlorë	29	116	2,6

Shqipëria	413	1,826	2,9
------------------	-----	-------	-----

Burimi: Ministria e Shëndetësisë dhe Mbrojtjes Sociale, 2020

Gjirokastra konsiderohet qarku me numrin mesatar të vizitave në kujdesin parësor, gjë që vjen edhe për shkak të plakjes së popullsisë.

Tabela 14: Numri i spitaleve, shtretërve spitalorë për frymë, stafi, 2018

Rrethi	Numri i spitaleve	Shtretër spitalorë për frymë	Mjek në spitale rajonale
Gjirokastrë	3	55,3	66
Fier	4	20,1	161
Vlorë	4	31,4	137
Shqipëria	55	30,9	1,851

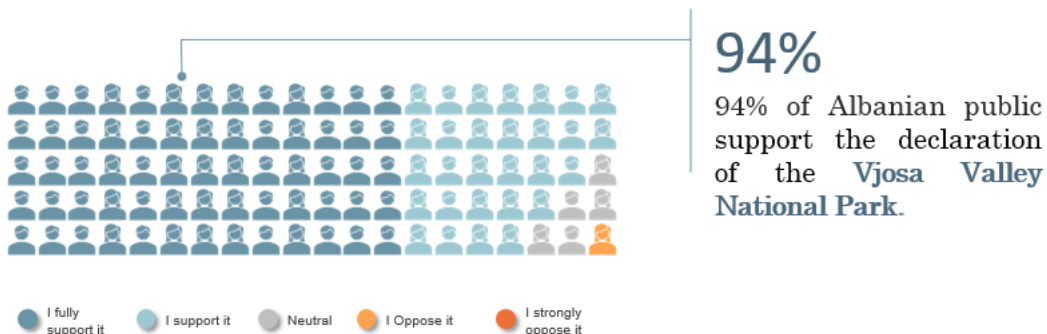
Burimi: Ministria e Shëndetësisë dhe Mbrojtjes Sociale, 2020

Siç shihet në tabelën 14, Fieri konsiderohet si qarku me numrin më të ulët të shtretërve spitalorë për person. Ky është edhe qarku me numrin më të ulët në rang kombëtar.

Përsa i përket mbrojtjes sociale, ajo përfshin të gjitha ndërhyrjet e bëra nga organet shtetërore dhe private, të cilat synojnë të lehtësojnë barrën e familjeve apo individëve për një numër të caktuar nevojash dhe funksionesh. Kjo ndërhyrje mund të jetë në formën e pagesave me para në dorë, në formën e rimbursimit të shpenzimeve të kryera nga personat e mbrojtur ose në formën e mallrave dhe shërbimeve të furnizuara drejtpërdrejt personave të mbrojtur. Në zonën objekt studimi, familjet përfituese të ndihmës ekonomike përbëjnë 0,1-0,3% të numrit total të familjeve përfituese në shkallë vendi. Gjirokastra konsiderohet si një nga zonat me rritjen më të madhe të numrit të pensioneve në vitet e fundit për çdo 1000 banorë.

KAPITULLI 3 REKOMANDIME DHE ANALIZA E GRUPEVE TË INTERESIT

Sipas sondazhit të drejtuar nga Idra & Eco Albania (2020) 94% e popullsisë në Shqipëri mbështeti shpalljen e Parkut Kombëtar të Lumit të Egër Vjosa.

Considering that the declaration as a National Park means that the valley is protected by law, how much do you support the initiative to declare the Vjosa Valley as a National Park?

Shndërrimi i luginës në park kombëtar do të ofrojë më shumë mundësi punësimi, më shumë prosperitet dhe një cilësi më të mirë jetese dhe do të rrisë mundësitë e punësimit. Kostot e kujdesit shëndetësor do të ulen, siç tregon një studim i Merko et al. (2020), sa më i pastër të jetë mjedisi, aq më të ulëta janë kostot për sistemin e kujdesit shëndetësor. Për më tepër, skenari i parkut kombëtar do të nxisë në një farë mase rritjen e popullsisë në luginë dhe do të ofrojë mundësinë për të krijuar edhe më shumë mundësi për ofrimin e shërbimeve shëndetësore ose arsimore.

Analiza më e detajuar e përgjigjeve të palëve të interesuara ndaj krijimit të PKLEV dhe shërbimeve të ekosistemit të ofruara nga zona mund të gjenden në **Aneksin 2** të këtij raporti.

KAPITULLI 4: MUNDËSITË DHE DOBËSITË

Krijimi i një parku kombëtar në luginën e Vjosës me siguri do të gjenerojë rritje të të ardhurave nga turizmi, do të rrisë zhvillimin e bujqësisë dhe parku kombëtar do të ndikojë të paktën në uljen e ndotjes dhe frenimin e ndryshimeve klimatike.

Për 10 vitet e ardhshme parashikohet një rritje e ndjeshme e kontributit të sektorit të turizmit në ekonomi. Kjo rritje bazohet edhe në strategjinë e qeverisë për mbështetjen e këtij sektori, duke përmendur programin e qeverisë 100 Fshatrat i nisur në vitin 2018, ku përfshihen disa fshatra të Luginës së Vjosës, në veçanti Kalivaç, Nivicë, Peshtan, Kosinë, Maleshovë, Leusë, Antigone, Zhulat, , Dhoksat, Nepravishtë, ku sot do të ndërtohen hidrocentralet. Gjithashtu, Lugina e Vjosës, e cila u mor në shqyrtim në këtë studim, është një zonë shumë e rëndësishme arkeologjike dhe kulturore, jo vetëm për Shqipërinë, por edhe për rajonin e Ballkanit.

MUNDËSITË

Potenciali turistik i PKLEV në shifra

Zona Përmet-Gjirokastrë-Tepelenë ka rreth 200 mijë turistë të regjistruar në vit, numri i të cilëve është rritur mesatarisht me 15% në vit në 5 vitet e fundit. Ndërsa Lugina e Vjosës vizitohet mesatarisht nga 5000 turistë aventurierë në vit, një pjesë e madhe e tyre janë ndër ata që kanë vizituar edhe Gjirokastrën, Tepelenën apo Përmetin. Çaktimi i luginës së Vjosës si park kombëtar sigurisht që do të dyfishojë numrin e turistëve në vitin e parë, në vitin e dytë rritja do të jetë së paku 50% dhe nga viti i tretë e në vazhdim rritja do të përputhet me rritjen e numrit të turistëve në qytetet e sipërpërmendura. Pra 15% rritje në 10 vitet e ardhshme dhe të paktën 10% në 25 vitet e ardhshme.

Nisur nga fakti që një turist shpenzon mesatarisht 35 deri në 64 euro në ditë ose një vlerë të ndërmjetme 50 euro në ditë $[(35+64)/2]$, mund të llogarisim të ardhurat nga krijimi i parkut kombëtar.

Parku kombëtar mund të ofrojë më shumë mundësi turistike sesa vetëm tarifa e hyrjes, por për llogaritjet do t'i përmbahemi versionit që do të kushtojë rreth 50 euro në ditë. Meqë indeksi i çmimeve të konsumit në sektorin e turizmit rritet mesatarisht me 5% në vit (INSTAT, 2020), në këto kushte shpenzimet mund të indeksohen për vitet në vijim. Në fund jepen të ardhurat nga taksa 15%, si dhe nga TVSH-ja, pasi në shpenzimet për turizmin paguhet TVSH, që është 6% për strukturat akomoduese.

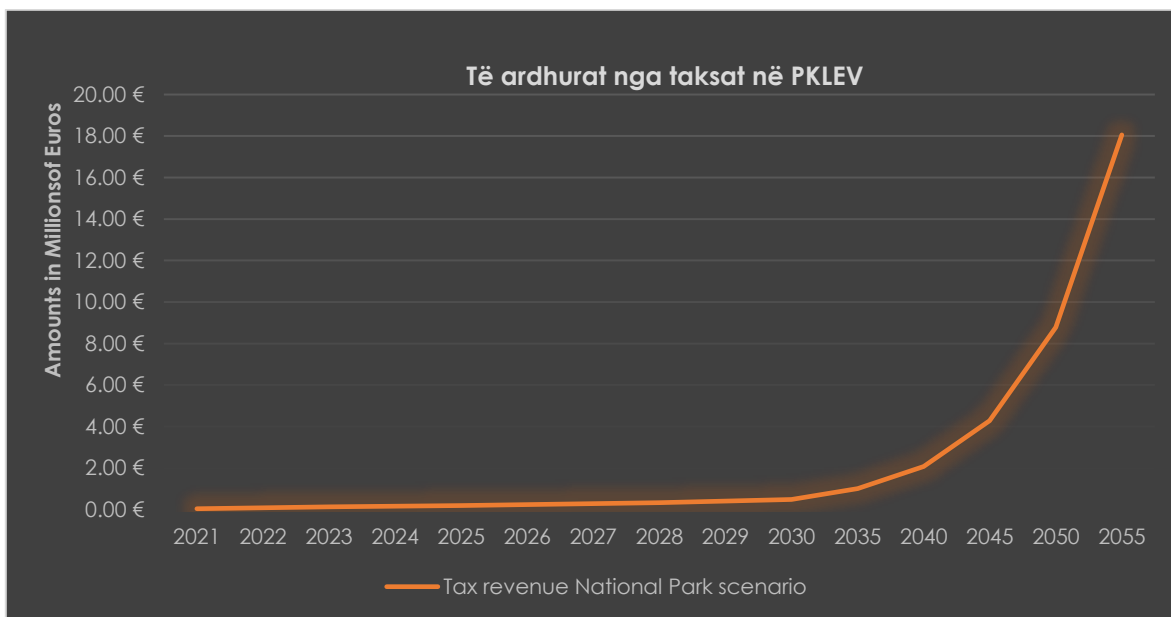
Në fakt, 50 euro në ditë shpenzohen jo vetëm për objektet akomoduese, por edhe për ushqime apo pagesa të tjera (të cilat i nënshtrohen TVSH-së 20%), por për të qenë të matur në llogaritje, TVSH-ja aplikohet vetëm me 6% për të gjithë vlerë. Shtylla e fundit e Tabelës 15 tregon të ardhurat totale tatimore që do derdhen në arkën e shtetit gjatë 35 viteve të ardhshme nëse lugina do të shpallet park kombëtar.

Tabela 15: Përfitimet e Parkut Kombëtar të Lumit të Egër Vjosa

Viti	Numri Vjetor i Turistëve	Shpenzime nga turisti	Të ardhurat (euro)	Taksa 15%	TVSH 6%	Tatimi mbi të ardhurat totale
1	5,000	50	250,000	37,500	2,250	39,750

2	10,000	52,50	525,000	78,750	4,725	83,475
3	15,000	55,13	826,875	124,031	7,442	131,473
4	17,250	57,88	998,452	149,768	8,986	158,754
5	19,838	60,78	1.205.630	180,845	10,851	191,695
6	22,813	63,81	1.455.799	218,370	13,102	231,472
7	26,235	67,00	1.757.877	263,682	15,821	279,502
8	30,170	70,36	2.122.636	318,395	19,104	337,499
9	34,696	73,87	2.563.083	384,462	23,068	407,530
10	39,900	77,57	3.094.923	464,238	27,854	492,093
11	43,890	81,44	3.574.636	536,195	32,172	568,367
12	48,279	85,52	4.128.705	619,306	37,158	656,464
13	53,107	89,79	4.768.654	715,298	42,918	758,216
14	58,418	94,28	5.507.795	826,169	49,570	875,739
15	64,260	99,00	6.361.503	954,225	57,254	1.011.479
16	70,686	103,95	7.347.536	1.102.130	66,128	1.168.258
17	77,754	109,14	8.486.404	1.272,961	76,378	1.349.338
18	85,530	114,60	9.801.797	1.470.270	88,216	1.558.486
19	94,083	120,33	11.32.076	1.698.161	101,890	1.800.051
20	103,491	126,35	13.075.842	1.961.376	117,683	2.079.059
21	113,840	132,66	15.102.598	2.265.390	135,923	2.401.313
22	125,224	139,30	17.443.501	2.616.525	156,992	2.773.517
23	137,747	146,26	20.147.243	3.022.087	181,325	3.203.412
24	151,521	153,58	23.270.066	3.490.510	209,431	3.699.941
25	166,673	161,25	26.876.926	4.031.539	241,892	4.273.431
26	183,341	169,32	31.042.850	4.656.427	279,386	4.935.813
27	201,675	177,78	35.854.492	5.378.174	322,690	5.700.864
28	221,842	186,67	41.411.938	6.211.791	372,707	6.584.498
29	244,027	196,01	47.830.788	7.174.618	430,477	7.605.095
30	268,429	205,81	55.244.560	8.286.684	497,201	8.783.885
31	295,272	216,10	63.807.467	9.571.120	574,267	10.145.387
32	324,799	226,90	73.697.625	11.054.644	663,279	11.717.922
33	357,279	238,25	85.120.757	12.768.113	766,087	13.534.200
34	393,007	250,16	98.314.474	14.747.171	884,830	15.632.001
35	432,308	262,67	113.553.217	17.032.983	1.021.979	18.054.962

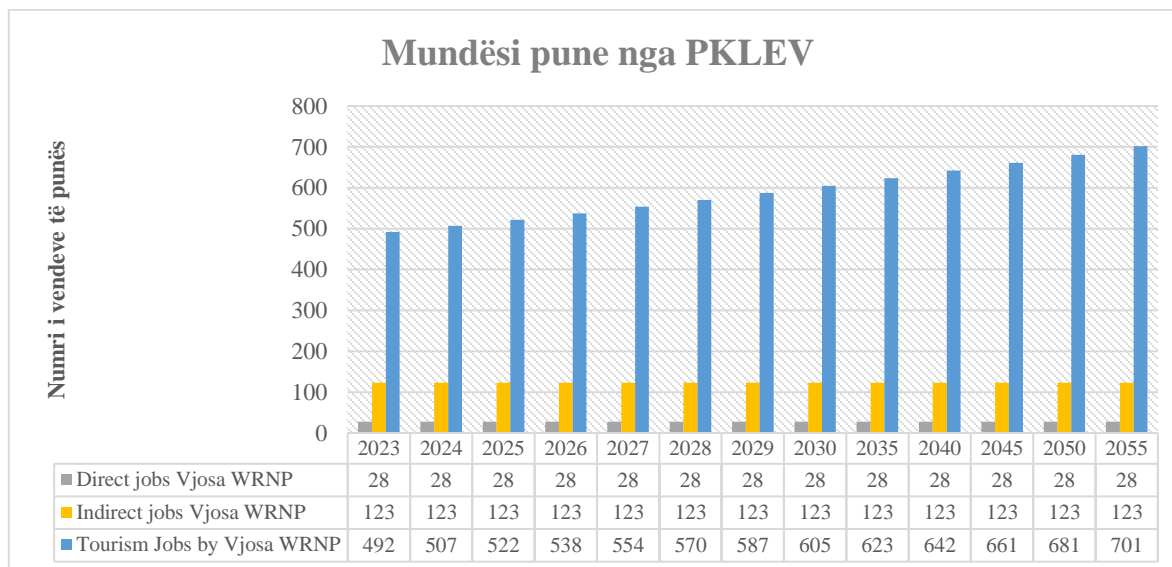
Parku kombëtar do të gjenerojë të ardhura nga biletat e hyrjes që u shiten vizitorëve në park; tarifa mund të vendosen edhe për aktivitetet rekreative, duke përfshirë punësimin, bujqësinë, mjedisin, etj.

Grafiku 1: Të ardhurat nga taksat në PKLEV

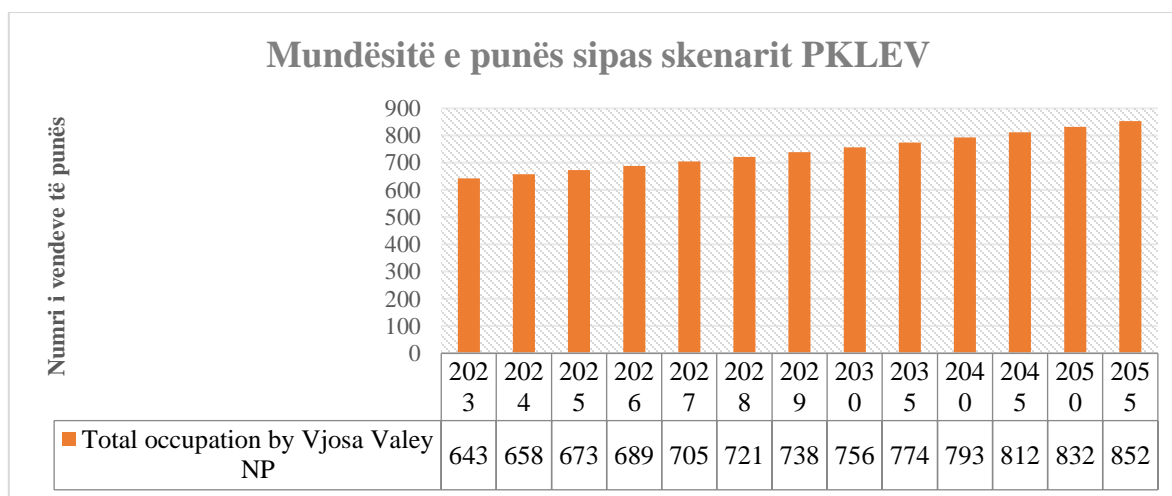
Ndikimi i PKLEV në punësim

Roli që luan punësimi në rritjen dhe zhvillimin ekonomik të një vendi është shumë i rëndësishëm. Grafikët e mëposhtëm tregojnë mundësitë për krijimin e vendeve të punës, duke marrë parasysh krijimin dhe menaxhimin e PKLEV. Mund të konkludohet se PKLEV do të ofrojë 4.4 herë më shumë vende pune indirekte sesa vende pune direkte (të cilat përfshijnë punësimin vetëm përmes autoritetit të PKLEV). Në studime të tjera, p.sh. për Parkun Kombëtar Mayella në Itali ose Parkun Kombëtar Triglav në Slloveni, ky raport ishte edhe më i lartë (deri në shtatë herë më shumë punë indirekte sesa direkte). Duke marrë parasysh vendet e punës në turizëm të krijuara nga zhvillimi i turizmit të Luginës së Vjosës, numri i vendeve të punës në këtë sektor do të rritet nga rreth 500 në vitet e para të funksionimit të PKLEV në më shumë se 700 në tridhjetë vitet e ardhshme.

Grafiku 2: Mundësi punësimi nga PKLEV

Numri i përgjithshëm i vendeve të punës të krijuara nga krijimi dhe menaxhimi i PKLEV vlerësohet në 643 në fillimin e menaxhimit aktiv dhe më shumë se 850 gjatë 30 viteve të ardhshme.

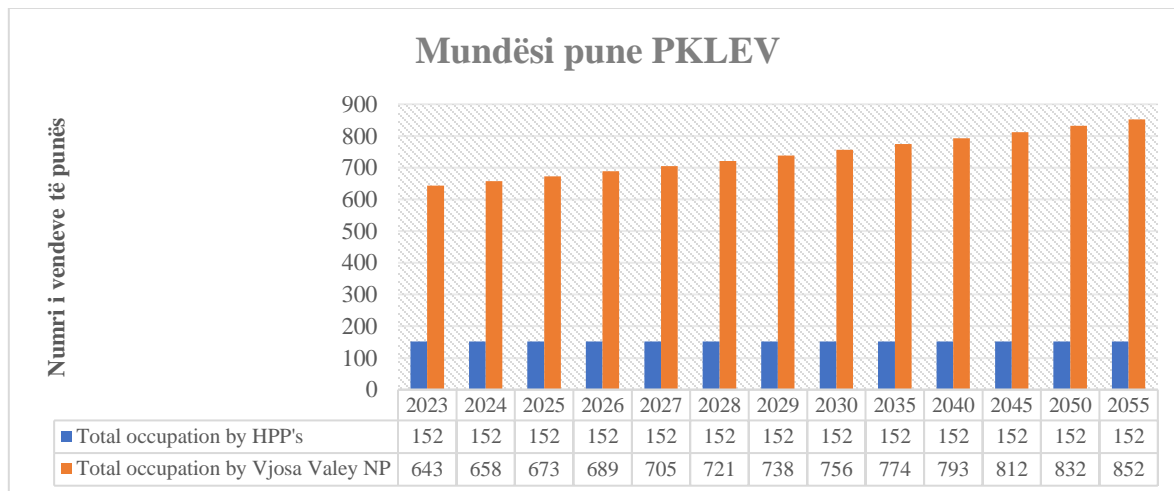

Grafiku 3: Gjithsej mundësi punësimi nga PKLEV

Bazuar në rezultatet e studimit mbi funksionimin e PKLEV (Kovarovics et al., 2022), Parku Kombëtar i Lumit të Egër Vjosa do të punësojë nga 25 deri në 30 persona (punë të drejtpërdrejtë me kohë të plotë). Pagat e tyre do të jenë nga 11.900 euro deri në 16.800 euro në muaj. .

Të punësuarit indirekt do të jenë nga 100 deri në 127 persona me paga nga 48,500 deri në 68,500 euro në muaj, ndërsa punësimi i nxitur përmes turizmit dhe bujqësisë në funksion të parkut do të jetë 485-500 persona secili me një pagë mesatare rreth 210,000 euro për. muaj.

Rritja e punësimit në sektorin e turizmit do të jetë mesatarisht 5% në vit, sepse turizmi në këto zona ka një potencial rritjeje prej 15% në vit. Punësimi në përgjithësi rritet në një raport 1 me 3, d.m.th për çdo 3 % rritje të turizmit, punësimi do të rritet me 1 % (që rrjedh nga Ligji i Okunit i viti 1962).

Grafiku 4: Gjithsej mundësi punësimi sipas skenarëve të ndryshëm

DOBËSITË

a) Mos shfrytëzimi i Luginës

Një nga problemet e Luginës së Vjosës sot është mospërdorimi i saj. Sot vetëm një e treta e luginës përdoret si tokë bujqësore për kultivimin e drithërave, perimeve, foragjereve dhe frutave, ku dominojnë ulla. Pjesa tjetër, kryesisht 1/5 e sipërfaqes, përdoret për kullotje, turizëm dhe peshkim. Një nga problemet kryesore që doli nga diskutimet e hapura me disa sipërmarrës në Luginën e Vjosës është fakti se turizmi duhet të promovohet nga institucionet vendore apo kombëtare, ndërkohë që bujqësia ka produktivitet të ulët dhe i mungojnë tregjet.

Banorët e zonës presin përmirësim të cilësisë së jetës dhe ekonomisë falë mbështetjes së institucioneve publike

Tabela 16: Përmirësimi ose përkeqësimi ekonomik në sektorë të ndryshëm sipas 2 skenarëve

Sektorët e prekur	Hipoteza e Parkut Kombëtar
Ndikimi në turizëm	Pozitive
Peshkimi	Pozitive
Bujqësia dhe Blegtoria	Pozitive
Aktivitete të vogla tregtare	Pozitive
Arsim / shërbim postar / furnizim me ujë	ND
Predikimi fetar	ND
Transporti	ND/Pozitive

Shndërrimi i luginës në park kombëtar nuk do të ketë ndikim negativ në besimet fetare të banorëve të luginës.

b) Specifikat e sektorit bujqësor në Luginën e Vjosës

Sot, popullsia që jeton në Luginën e Vjosës është e punësuar kryesisht në bujqësi dhe blegtori, turizëm, sektorin e shërbimeve dhe institucionet publike lokale. Përsa i përket çështjeve sektoriale, mund të thuhet se copëtimi i tokës dhe përdorimi i teknologjisë e vështirëson automatizimin e zhvillimit të sektorit bujqësor, për këtë arsye propozohet që Shqipëria të fokusojë bujqësinë në produktet e përpunuara ose produktet tipike vendase. (Muço, 2015).

Blegtoria gjithashtu nuk është shumë e organizuar dhe prodhimi i saj është kryesisht për konsum të brendshëm. Gjithsej në luginë janë vetëm 32 baxho, të cilat janë përgjithësisht të vogla dhe përbëjnë problem për zgjerimin e tyre për shkak të mungesës të lëndës së parë (Inspektorati Rajonal Tatimor Gjirokastrë, 2020).

c) Shërbimet shëndetësore

Vitet e fundit vihet re mungesa e mjekëve apo studentëve, gjë që e vështirëson ofrimin e shërbimeve shëndetësore apo një sistemi arsimor cilësor (pak nxënës në klasa, duke çuar në krijimin e klasave kolektive).

Konkretisht, spitali i Tepelenës sot funksionon si një ambulancë, pasi janë vetëm dy mjekë të përgjithshëm, nuk ka mjekë të tjerë në qark dhe mjekët e qarqeve të tjera nuk duan të shkojnë atje. Universiteti i Gjirokastrës, i cili ka një histori 60-vjeçare me tre fakultete dhe një traditë të gjatë mësimdhënieje, po përballlet me mbylljen sepse numri i të diplomuarve në qark po zvogëlohet nga viti në vit. Edhe ata pak maturanët që vijnë nga bankat e shkollave në vendbanimet pranë luginës duan të shpërngulen në Tiranë. Ata besojnë se rajoni ofron shumë pak mundësi punësimi.

REFERENCA

Abkons. (2019a). Non-technical summary on detailed EIA. Projekti: Hidrocentrali i Kalivaçit. Abkons.

Abkons. (2019b). Scoping report. VNMS – Hidrocentrali i Kalivaçit. Scoping Assessment Report for the Proposed Kalivaç HPP. Abkons.

Abkons. (2020). Main Environmental and Social Impact Assessment Report. Abkons.

Abdulaj, J., & Muço, K. (2016). Gjirokastra's Promotion as a Branding & Marketing City. *Business and Economic Research*, 6(2), 290-301.

Balmford, A., Green, J. M., Anderson, M., Beresford, J., Huang, C., Naidoo, R., ... & Manica, A. (2015). Walk on the wild side: estimating the global magnitude of visits to protected areas. *PLoS Biol*, 13(2), e1002074.

Clivaz, C., Hausser, Y., & Michelet, J. (2004). Tourism monitoring system based on the concept of carrying capacity—The case of the regional natural park Pfyn-Finges (Switzerland). *Finish Forest Research Institute*, 2, 230-235.

Erabara, Gj. (2016). Hidrocentrali i Poçemit, asnjë pjesëmarrës në tender përveç bonusit, *Analysi, Reporter.al*. Marrë nga <https://www.reporter.al/hidrocentrali-i-pocemit-asnje-pjesemarres-ne-tender-pervec-bonusit/>

ERE (2019) Raporti Vjetor i Aktivitetit 2019. Marrë nga https://ere.gov.al/doc/Annual_Report_2018.pdf

Guha, A. (2020). (2020). Kroacia ka 9% rritje të të ardhurave nga turizmi në nëntë muajt e parë të 2019, marrë nga <https://travellandynews.com/croatia-posts-9-increase-in-tourism-revenue-in-first-nine-months-of-2019/>.

Guigliermini, F., & Proietti, M. (2015). In Italia per «vivere da italiani», La vacanza diventa un'esperienza La mappa interattiva . Marrë nga https://milano.corriere.it/notizie/cro_naca/15_marzo_24/italia-vivere-italiani-vacanza-diventa-un-esperienza-f4500680-d1f4-11e4-a943-de038070435c.shtml.

Hauer, C., Aigner, H., Fuhrmann, M., Hinterleitner, M., Holzapfel, P., Rindler, R., Liedermann, M. (2019). Measuring of sediment transport and morphodynamics at the Vjosa river / Albania. University of Natural Resources and Life Sciences, Vienna. Marrë nga <https://balkanrivers.net/sites/default/files/Sediment%20Study%20Boku%202019.pdf>

IISD (2020). Një Vlerësim i Qëndrueshëm i Aseteve të Projekteve Hidroenergjetike Kalivaç dhe Poçem. Instituti Ndërkombëtar për Zhvillim të Qëndrueshëm, Qershor 2020. Marrë nga <https://iisd.org/savi/project/hydro-developments-on-the-vjosa-river-albania/>.

INSTAT. (2012). Regjistrimi i Popullsisë dhe Banesave. Marrë nga <http://www.instat.gov.al/en/themes/censuses/census-of-population-and-housing/>

INSTAT. (2019). Turizmi në shifra. Shqipëri 2019. Tiranë: INSTAT, Republika e Shqipërisë, Instituti i Statistikave. Marrë nga <http://www.instat.gov.al/media/5551/tourism-in-figures-eng.pdf>.

INSTAT. (2020). Treguesi demografik, Tiranë: INSTAT, Republika e Shqipërisë, Instituti i Statistikave. Marrë nga http://www.instat.gov.al/media/2571/vjetari_statistikor_rajonal.pdf, p.13-20.

INSTAT. (2020). Projektionet e popullsisë, 2019 - 2031, Tiranë: INSTAT, Republika e Shqipërisë, Instituti i Statistikave. Marrë nga <http://www.instat.gov.al/en/themes/demography-and-social-indicators/projection/publications/2019/projections-of-the-population-2019-2031/>

Merko, F., Muço, K., & Merko, F. (2020). (2020). Vlerësimi i efekteve të ndotjes së ajrit në kostot ekonomike shëndetësore të vendeve të Ballkanit. Konferenca e 10-të Ndërkombëtare e Ekosistemeve (ICE2020), 25-26 qershor 2020, Tiranë, Shqipëri.

Miho, A. (2018). Building activities within protected areas are often unfriendly and unsustainable to wetland conservation—Albanian case. *Thalassia Salentina*, 40 (supp2), 91-112.

Ministria e Infrastrukturës dhe Energjisë (Shqipëri). (2018). Plani Kombëtar i Veprimit për Burimet e Rinovueshme të Energjisë 2018-2020. Tiranë. Marrë nga <http://energja.gov.al/wp-content/uploads/2018/10/VKM-nr.-1792c-dat-28.3.2018.pdf>.

Ministria e Turizmit dhe Mjedisit. (2019). Strategjia Kombëtare për Zhvillimin e Qëndrueshëm të Turizmit 2019 - 2023. Tiranë: Ministria e Turizmit dhe Mjedisit, Republika e Shqipërisë. Marrë nga <https://turizmi.gov.al/wp-content/uploads/2019/12/National-Tourism-Strategy-2019-2023-EN.pdf>.

Muco, K. (2015). L'analisi del modello di sviluppo albanese nel periodo post-comunismo: il cambiamento economico e la specializzazione (Doctoral dissertation, Università degli Studi dell'Insubria).

Muço, K. (2020). Papunesia dhe eigracioni ne Shqiperi, Sfidat e zhvillimit ekonomik ne Shqiperi, Forumi-Modeli ekonomik & Sfidat, Friedrich Ebert Stiftung, 22-27

Papadopoulou, V. (2008). "Prefecture of Ioannina, Epirus-Greece". Prefectural Committee of Tourist Promotion.

Radhakrishnan, R. (2010). Study: Hydro-power Potential Could Create 1.4 million jobs A comprehensive study by Navigant Consulting has found significant untapped HPP potential in the US. *Hydro Review*, 29 (7), 16.

Rossi, A., & Goetz, M. (2011). L'approccio, il progetto e la proposta del Tourist Experience Design, presentazione. Toscana Promozione, Firenze.

Rossi, A., & Goetz, M. (2011). *Creare offerte turistiche vincenti con Tourist Experience Design*. Ulrico Hoepli.

Schiemer, F., Drescher, A., Hauer, C., & Schwarz, U. (2018). The Vjosa River corridor: a riverine ecosystem of European significance. *Acta ZooBot Austria*, 155, 1-40.

Schiemer, F., Frescher, A., Hauer, C., & Schwarz, U. (2018). The Vjosa River corridor: a riverine ecosystem of European Significance. *Acta ZooBot Austria*, 155, 1-40.

Shumka, S., Bego, F., Beqiraj, S., Papparisto, A., Kashta, L., Shuma, L., & Mali, S. (2018). Current knowledge of biodiversity in Vjosa river system counting threats that jeopardize species and ecosystems survival, *Thalassia Salentina*, 40 (supp 2), 155-174.

Shumka, S., Bego, F., Beqiraj, S., Papparisto, A., Shuka, L., Kashta, L., & Mali, S. (2018). Trading-of freshwater biodiversity and hydropower in a unique Balkan hotspot (Vjosa river watershed, Albania). *The holistic approach to environment*, 8(4), 114-123.

Thomas, C. C., Huber, C., & Koontz, L. (2015). *2014 National park visitor spending effects: economic contributions to local communities, states, and the nation* (No. NPS/NRSS/EQD/NRR—2015/947). National Park Service.

Twining-Ward, L., Li, W., Bhammar, H., & Wright, E. (2018). Supporting sustainable livelihoods through wildlife tourism.

Wei, M., Patadia, S., & Kammen, D. (2010). Putting renewables and energy efficiency to work: How many jobs can the clean energy industry generate in the US? *Energy Policy*(38), 919-931. P.20-24

WTTC (2019). Tourism Economic Impact 2019 World. Marrë nga <https://wttc.org/Research/Economic-Impact>

ANEKSI 1 PROFLET EKONOMIKE TË KOMUNAVE TË LUGINËS SË VJOSËS

Bashkia e **Gjirokastrës** ka nën administrimin e saj një qytet dhe 38 fshatra me një sipërfaqe totale prej 469.25 km². Bashkia e Gjirokastrës përbëhet nga qyteti i Gjirokastrës, i cili që nga viti 2005 është në Listën e Trashëgimisë Botërore të UNESCO-s, si dhe nga zonat kodrinore rurale përreth.

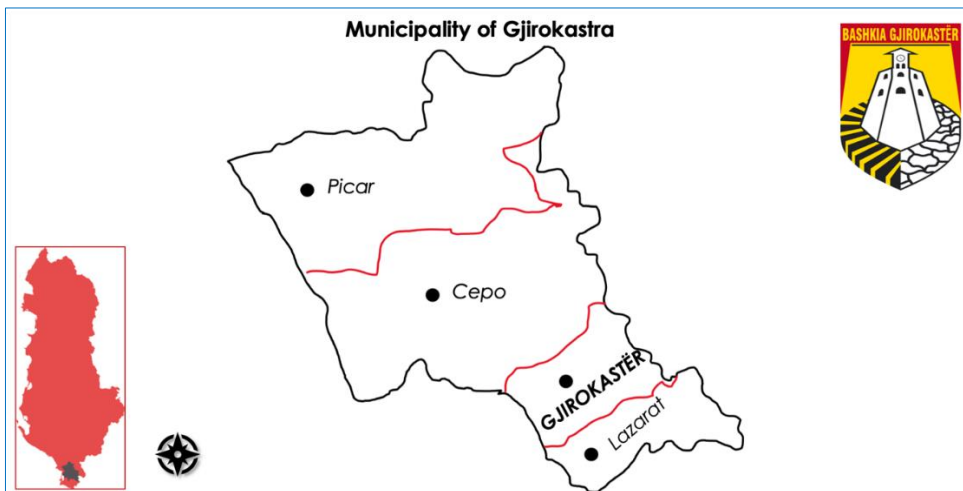

Figura I: Harta e Bashkisë Gjirokastrë

Tabela I: Profili i Bashkisë, Gjirokastrë 2018

	Të dhënat	Viti 2018 (në lek)
	Aktiviteti	Gjithsej
Prodhimi i mallrave		795
Bujqësia, Peshkimi, Pyjet		636
Industria		123
Ndërtimi		36
Prodhimi i shërbimeve		1,327
Tregtia		628
Transporti dhe magazinimi		86
Akomodimi, shërbimi ushqimor		269
Informacioni dhe komunikimi		15
Shërbime të tjera		329
Të ardhurat lokale		142.289
Të ardhurat sipas burimeve (në/000 lekë)	Transferta të qeverisë	776.046
	Të ardhura të tjera	-
	Të ardhurat gjithsej	925,335
Shpenzimet sipas funksioneve të qeverisë në (000 lekë)	Shërbimet e përgjithshme publike	131,490
	Çështjet ekonomike	71,392
	Strehimi dhe komuniteti	205,405
	Shëndeti	-
	Argëtimi, kultura dhe çështje fetare	37,420
	Trajnim	181,108
	Mbrojtja sociale	297,301
Shpenzimet gjithsej	924,116	

Burimi: Raporti: Co-Plan; LëvizAlbania, ambasada zvicerane, Ministria e Financave dhe Ekonomisë, 2018

Në bashkinë e Gjirokastrës ndodhet rreth 1,3% e totalit të ndërmarrjeve aktive. Në aspektin strukturor, biznesi është i orientuar drejt ofrimit të shërbimeve (63% e numrit total të ndërmarrjeve aktive), në sektorin e tregtisë dhe akomodimit dhe shërbimit ushqimor.

Në vitin 2017, numri i prodhuesve të mallrave u zgjerua me rreth 12% në terma vjetorë, veçanërisht në sektorin e bujqësisë, pylltarisë dhe peshkimit (+95 ndërmarrje aktive), ndërsa në vitin 2018 dhe 2019 pati një rritje mesatare mbi 7% ku sektori i turizmit përjetoi një shpërthim.

Për sa i përket burimeve financiare në dispozicion në bashkinë e Gjirokastrës, mund të themi se pas një rritjeje prej rreth 7,6% në vit në vitin 2017, në vitin 2018 burimet financiare mbetën të pandryshuara. Të ardhurat nga transfertat ndërqeveritare (të kushtëzuara dhe të pakushtëzuara) rezultojnë të zgjeruara me rreth 16% në vit. Në vitin 2018, të ardhurat nga burimet vendore shënuan një rritje vjetore prej rreth 13.5% (diktuar nga rritja e të ardhurave nga tarifat vendore) dhe përfaqësuan rreth 16% të totalit të burimeve të disponueshme. Nga ana tjetër, të ardhurat nga taksat vendore janë tkurrur me rreth 24,3% në vit.

Bashkia Gjirokastrë shpenzoi rreth 32% të buxhetit të vitit të kaluar për mbrojtjen sociale (ndihma ekonomike dhe pagesat e aftësisë së kufizuar), rreth 29.1% më shumë se një vit më parë.

Shpenzimet në funksion të banesave dhe komoditeteve komunitare edhe pse në rënie në terma vjetorë vazhdojnë të kenë një peshë të konsiderueshme në totalin e shpenzimeve (nga 24% në 2017 në 22% të totalit të shpenzimeve). Shpenzimet për funksionin e çështjeve ekonomike shënuan një rënie të ndjeshme vjetore prej rreth 62% në vitin 2018. Pesha e tyre kundrejt totalit rezultoi 8% nga 21% një vit më parë. Nga ana tjetër, shpenzimet për arsimin rezultojnë të jenë rreth 44,5% në vit.

Bashkia **Fier** ndodhet në një pozicion të favorshëm gjeografik, me një trashëgimi të pasur historike, duke përfshirë objekte unike të trashëgimisë kulturore kombëtare si qytetet antike të Apolonisë, Bylisit dhe Manastirit të Ardenicës. Bashkia ka në administrim ish-bashkitë Fier , Cakran, Dërmenas, Frakull, Levan, Libofshë, Mbrostar Ura, Portëz, Qëndër Topojë.

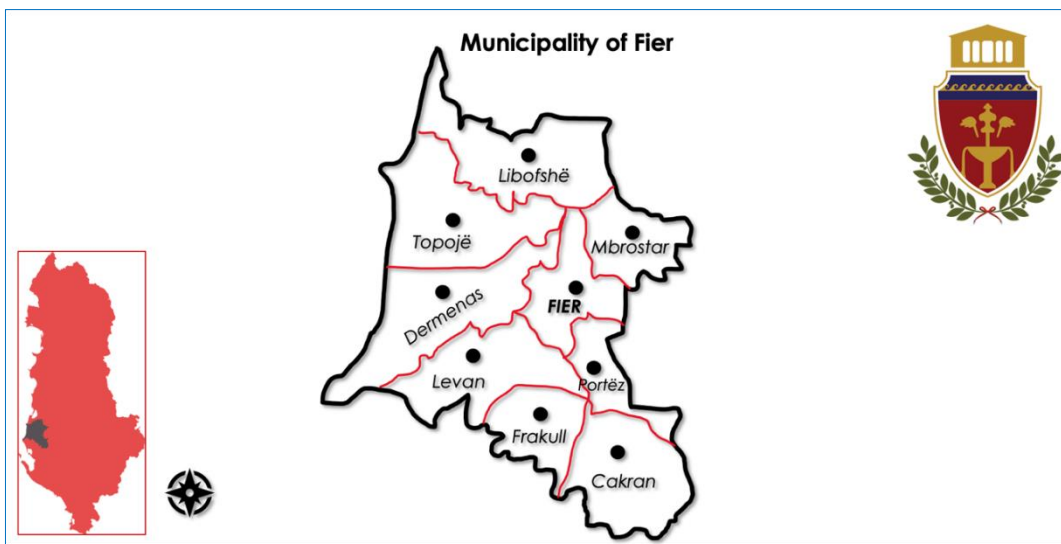

Figura II: Harta e Bashkisë Fier

Tabela II: Profili i Bashkisë, Fier

	Të dhënat	Viti 2018 (në lek)
Aktiviteti	Gjithsej	7,510
	prodhimi i mallrave	2,873
	Bujqësia, Peshkimi, Pyjet	2,207
	Industria	483
	Ndërtimi	183
	Prodhimi i shërbimeve	4,637
	Tregtia	2,547
	Transporti dhe magazinimi	263
	Akomodimi, shërbimi ushqimor	839
	Informacioni dhe komunikimi	531
	Shërbime të tjera	937
	Të ardhurat sipas burimeve (në/ 000 lekë)	Të ardhurat lokale
Transferta të qeverisë		2.266.944
Të ardhura të tjera		3,655
Të ardhurat gjithsej		2.868.508
Shpenzimet sipas funksioneve të qeverisë në (000 lekë)	Shërbimet e përgjithshme publike	722,663
	Çështjet ekonomike	113,894
	Strehimi dhe komuniteti	858,740
	Shëndeti	-
	Argëtimi, kultura dhe çështje fetare	53,985
	Trajnim	291,548
	Mbrojtja sociale	825,758
Shpenzimet gjithsej	2.866.588	

Burimi: Raporti: Co-Plan; LëvizAlbania, ambasada zvicerane, Ministria e Financave dhe Ekonomisë, 2018

Rreth 4,6% e totalit të ndërmarrjeve aktive ndodhen në bashkinë e Fierit. Biznesi është i orientuar drejt ofrimit të shërbimeve (62% e numrit total të sipërmarrjeve aktive), kryesisht në sektorin e tregtisë dhe akomodimit dhe shërbimit ushqimor". Në vitin 2017, numri i prodhuesve të mallrave u zgjerua me rreth 13% në vit, sidomos në sektorin e bujqësisë. Në vitin 2018 ka pasur një rritje prej mbi 10% të orientuar nga bujqësia dhe shërbimet. Burimet financiare në dispozicion të bashkisë Fier u tkurrën me rreth 16,3% në vit. Ngushtimi i burimeve financiare në dispozicion u përcaktua nga rënia e të ardhurave nga transfertat ndërqeveritare, të cilat përbëjnë rreth 80% të totalit të burimeve. Nga ana tjetër të ardhurat nga burimet e saj vendore ndoqën një trend në rritje gjatë vitit 2018.

Të ardhurat nga taksat vendore u rritën me rreth 23,1% në vit (taksat mbi pasuritë e paluajtshme dhe taksat e ndikimit në infrastrukturë nga ndërtimet e reja). Të ardhurat nga tarifat vendore gjithashtu kontribuan pozitivisht në ecurinë e përgjithshme të të ardhurave nga burimet vendore (+ 9,0% në vit).

Në vitin 2018, bashkia Fier shpenzoi rreth 28,8% të buxhetit në funksion të mbrojtjes sociale (ndihma ekonomike dhe pagesa e aftësisë së kufizuar), duke u rritur me rreth 2,5% në vit. Strehimi dhe komoditetet e komunitetit thithën rreth 30% të financimit në 2018-ën, me një rënie prej rreth 20,1% në vit. Në funksion të arsimit, bashkia e Fierit rezultoi të ketë ulur shpenzimet me rreth 10,6% në vit.

Bashkia **Këlcyrë** ndodhet midis maleve të Trebeshinës dhe Nemerckës, përshkohet nga ujërat e kthjellëta të lumit Vjosa me një sipërfaqe totale prej 304.65 km² dhe kufizohet nga bashkitë e Poliçanit, Përmetit, Libohovës dhe Memaliajt.

Figura III: Harta e Bashkisë Këlcyrë

Tabela III: Profili i bashkisë, Këlcyrë

	Të dhënat	Viti 2018 (në lek)
Aktiviteti	Gjithsej	405
	prodhimi i mallrave	250
	Bujqësia, Peshkimi, Pyjet	228
	Industria	22
	Ndërtimi	-
	Prodhimi i shërbimeve	155
	Tregtia	77
	Transporti dhe magazinimi	12
	Akomodimi, shërbimi ushqimor	40
	Informacioni dhe komunikimi	3
	Shërbime të tjera	23
	Të ardhurat sipas burimeve (në/ 000 lekë)	Të ardhurat lokale
Transferta të qeverisë		325,093
Të ardhura të tjera		30,676
Të ardhurat gjithsej		367,401
Shpenzimet sipas funksioneve të qeverisë në (000 lekë)	Shërbimet e përgjithshme publike	29,621
	Çështjet ekonomike	59,301
	Strehimi dhe komuniteti	181,805
	Shëndeti	-
	Argëtimi, kultura dhe çështje fetare	3,129
	Trajnim	15,720
	Mbrojtja sociale	77,825
Shpenzimet gjithsej	367,401	

Burimi: Raporti: Co-Plan; LëvizAlbania, ambasada zvicerane, Ministria e Financave dhe Ekonomisë, 2018

Në bashkinë e Këlcyrës, numri i sipërmarrjeve aktive ka pasur një rritje vjetore prej 19,8% në vitin 2017, ndërsa në vitin 2018 rritja pothuajse është përgjysmuar (9,5%). Duhet theksuar se numri i bizneseve në Këlcyrë është i ulët. Sa i përket strukturës së biznesit, ato janë të fokusuara në prodhimin e mallrave, pylltari dhe peshkim. Bizneset që operojnë në fushën e tregtisë, akomodimit dhe shërbimit ushqimor pas investimeve të reja në turizëm janë gjithashtu në rritje.

Në Këlcyrë, të ardhurat vendore kanë qenë të luhatshme pas një zgjerimi prej rreth 64,3% në vit në vitin 2017, burimet financiare u tkurrën me rreth 6% në vitin 2018. Kjo rënie e burimeve financiare të disponueshme është përcaktuar nga rënia e të ardhurave nga burime të tjera (të ardhura të trashëguara), ndërkohë që transfertat ndërqeveritare janë rritur. Të ardhurat nga burimet vendore janë gjithashtu në rritje, veçanërisht të ardhurat nga taksat e pasurive të paluajtshme. Të ardhurat nga tarifatat vendore janë rritur në vitin 2018 me rreth 20% në vit.

Shpenzimet e bashkisë Këlcyrë për çështjet ekonomike duket se kanë rënë ndjeshëm në vitin 2018 me një rënie vjetore prej rreth 59%.

Bashkia **Libohovë** ndodhet në jug të Shqipërisë dhe bën pjesë në Qarkun e Gjirokastrës. Ajo përbëhet nga 3 njësi administrative, 1 qytet dhe 17 fshatra .

Figura IV: Harta e Bashkisë Libohovë

Tabela IV: Profili i Bashkisë, Libohovë

	Të dhënat	Viti 2018 (në lek)
Aktiviteti	Gjithsej	157
	prodhimi i mallrave	109
	Bujqësia, Peshkimi, Pyjet	104
	Industria	-
	Ndërtimi	-
	Prodhimi e shërbimeve	48
	Tregtia	20
	Transporti dhe magazinimi	12
	Akomodimi, shërbimi ushqimor	5
	Informacioni dhe komunikimi	-
Të ardhurat sipas burimeve (në/ 000 lekë)	Shërbime të tjera	15
	Të ardhurat lokale	10,878
	Transferata të qeverisë	275,938
	Të ardhura të tjera	40,706
Shpenzimet sipas funksioneve të qeverisë në (000 lekë)	Të ardhurat gjithsej	327,521
	Shërbimet e përgjithshme publike	35,509
	Çështjet ekonomike	80,657
	Strehimi dhe komuniteti	153,034
	Shëndeti	-
	Argëtimi, kultura dhe çështje fetare	99
	Trajnim	30,581
	Mbrojtja sociale	27,642
Shpenzimet gjithsej	327,521	

Burimi: Raporti: Co-Plan; LëvizAlbania, ambasada zvicerane, Ministria e Financave dhe Ekonomisë, 2018

Në bashkinë e Libohovës numri i sipërmarrjeve aktive ka ndjekur një trend rritës në periudhën 2013-2017, me një rritje vjetore prej 11,3% në vitin 2017 ndërsa në vitin 2018 rritja ishte vetëm 3%. Bizneset në këtë zonë janë të fokusuara në prodhimin e ushqimit, pylltari dhe peshkim. Gjithashtu në rritje janë bizneset që operojnë në fushën e akomodimit dhe shërbimit ushqimor pas investimeve të reja në turizëm.

Burimet financiare që disponon bashkia Libohovë kanë ardhur në rritje në tre vitet e fundit. Pas një zgjerimi prej rreth 106% në vitin 2017, rritja e burimeve financiare u moderua në rreth 37% në vitin 2018. Rritja e burimeve financiare erdhi nga transfertat ndërqeveritare. Të ardhurat nga burimet lokale rezultojnë në një rënie të lehtë, veçanërisht nga të ardhurat nga taksat e pasurive të paluajtshme dhe taksat e ndikimit në infrastrukturë. Në përputhje me rritjen e burimeve financiare, në vitin 2018 janë rritur edhe shpenzimet e bëra nga bashkia Libohovë.

Bashkia Libohovë rriti ndjeshëm shpenzimet për arsimin dhe strehimin dhe shërbimet komunitare në vitin 2018. Rritjet vjetore prej rreth 25,2% rezultojnë në shpenzime në funksion të mbrojtjes sociale.

Bashkia **Mallakastër** ka nën menaxhimin e saj 1 qytet dhe 41 fshatra me një sipërfaqe totale prej 329.19 km² dhe kufizohet me bashkinë Fier, Selenicë, Memaliaj, Poliçan, Berat, Patos, Fier.

Figura V: Harta e Bashkisë Mallakastër

Tabela V: Profili i Bashkisë, Mallakastër

	Të dhënat	Viti 2018 (në lek)
Aktiviteti	Gjithsej	805
	Prodhimi i mallrave	262
	Bujqësia, Peshkimi, Pyjet	175
	Industria	68
	Ndërtimi	19
	Prodhimi e shërbimeve	543
	Tregtia	265
	Transporti dhe magazinimi	48
	Akomodimi, shërbimi ushqimor	130
	Informacioni dhe komunikimi	3
	Shërbime të tjera	97
	Të ardhurat sipas burimeve (në/ 000 lekë)	Të ardhurat lokale
	Transferta të qeverisë	698,159
	Të ardhura të tjera	-
	Të ardhurat gjithsej	1,011,112
Shpenzimet sipas funksioneve të qeverisë në (000 lekë)	Shërbimet e përgjithshme publike	158,958
	Çështjet ekonomike	120,965
	Strehimi dhe komuniteti	203,148
	Shëndeti	-
	Argëtimi, kultura dhe çështje fetare	42,966
	Trajnim	114,186
	Mbrojtja sociale	226,887
	Shpenzimet gjithsej	867,110

Burimi: Raporti: Co-Plan; LëvizAlbania, ambasada zvicerane, Ministria e Financave dhe Ekonomisë, 2018

Numri i sipërmarrjeve aktive në bashkinë Mallakastrës ka ardhur në rënie vitet e fundit, me një rënie prej 7% në vitin 2017 dhe një rënie prej 4% në vitin 2018.

Orientimi i bizneseve në këtë fushë është në ofrimin e shërbimeve. Ndërkohë që bizneset që operojnë në fushën e tregtisë, akomodimit dhe shërbimit ushqimor kanë ardhur në rënie vitet e fundit. Rritje u regjistrua në bizneset që operojnë në sektorin e bujqësisë, pylltarisë dhe peshkimit.

Të ardhurat e bashkisë Mallakastrës u rritën në rreth 23% në vitin 2018. Kjo rritje erdhi nga transfertat ndërqeveritare. Të ardhurat nga burimet vendore janë gjithashtu në rritje, veçanërisht të ardhurat nga taksat e pasurive të paluajtshme. Gjatë vitit 2018, shpenzimet për detyrat ekonomike u tkurrën me rreth 15% në vit. Në vitin 2018, Bashkia Mallakastër ka ulur ndjeshëm shpenzimet për bujqësinë, pylltarinë dhe peshkimin.

Vlerat më të larta të shpenzimeve janë regjistruar për mbrojtjen sociale, e cila ka një rritje pothuajse konstante që nga viti 2016, dhe një rritje prej 11% që nga viti 2017.

Arsimi, argëtimi, kultura dhe çështjet fetare gjithashtu tregojnë rritje të ndjeshme në vitin 2018 krahasuar me 2017.

Bashkia **Memaliaj**, ka nën administrimin e saj një qytet dhe 53 fshatra me një sipërfaqe totale prej 372.07 km² dhe kufizohet me bashkinë e Mallakastrës, Kelcyrës, Tepelenës, Himarës, Selenicës. Qyteti i njohur prej vitesh për minierën e qymyrit e ka humbur prej kohësh këtë profil për shkak të mbylljes.

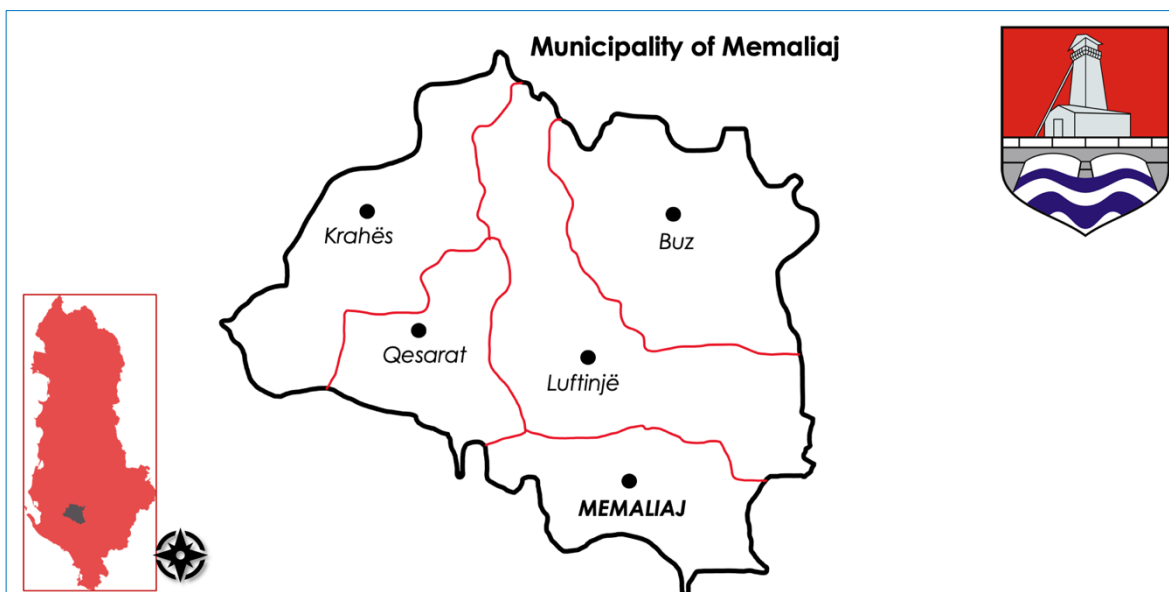

Figura VI: Harta e Bashkisë Memaliaj

Tabela VI: Profili i Bashkisë, Memaliaj

	Të dhënat	Viti 2018 (në lek)
Aktiviteti	Gjithsej	311
	Prodhimi i mallrave	171
	Bujqësia, Peshkimi, Pyjet	153
	Industria	12
	Ndërtimi	6
	Prodhimi e shërbimeve	140
	Tregtia	63
	Transporti dhe magazinimi	-
	Akomodimi, shërbimi ushqimor	48
	Informacioni dhe komunikimi	-
	Shërbime të tjera	19
	Të ardhurat lokale	10,841
Të ardhurat sipas burimeve (në/ 000 lekë)	Transferta të qeverisë	316,453
	Të ardhura të tjera	10,176
	Të ardhurat gjithsej	337,470
	Shërbimet e përgjithshme publike	120,849
Shpenzimet sipas funksioneve të qeverisë në (000 lekë)	Çështjet ekonomike	7,501
	Strehimi dhe komuniteti	33,370
	Shëndeti	-
	Argëtimi, kultura dhe çështje fetare	4,751
	Trajnim	42,105
	Mbrojtja sociale	128,895
	Shpenzimet gjithsej	337,470

Burimi: Raporti: Co-Plan; LëvizAlbania, ambasada zvicerane, Ministria e Financave dhe Ekonomisë, 2018

Në Bashkinë Memaliaj, numri i sipërmarrjeve aktive ka një tendencë në rritje, me 7% në 2017 dhe 3% në 2018. Në aspektin strukturor, bizneset janë të fokusuar në prodhimin e mallrave, bujqësi, biznese akomoduese dhe shërbim ushqimor të cilat janë rritur 2 vitet e fundit. Bizneset që operojnë në fushën e tregtisë janë në rënie të lehtë. Burimet financiare që disponon bashkia Memaliaj kanë ardhur në rritje në tre vitet e fundit.

Pas një zgjerimi prej rreth 6,4% në vit në vitin 2017, rritja e burimeve financiare u moderua në rreth 5,8% në vitin 2018. Rritja e burimeve financiare erdhi nga transfertat ndërqeveritare. Të ardhurat nga burimet lokale janë në rënie, të ardhurat nga taksat e pasurive të paluajtshme dhe taksat e ndikimit në infrastrukturë. Të ardhurat nga tarifatat vendore ranë në vitin 2018 me rreth 9% në vit.

Bashkia Memaliaj ka ulur ndjeshëm shpenzimet në funksion të çështjeve ekonomike, veçanërisht në transport dhe i ka rritur ato për rritjen e mbrojtjes sociale me rreth 5% në vit gjatë vitit 2018.

Bashkia **Përmet** ka 6 njësi administrative, Përmet, Çarçovë, Frashër, Petran, Qendër Piskovë. Ajo ka në administrimin e saj një qytet dhe 49 fshatra me një sipërfaqe totale prej 601.95 km² dhe kufizohet me bashkinë e Skraparit, Kolonjës, Kelcyrës, Libohovës.

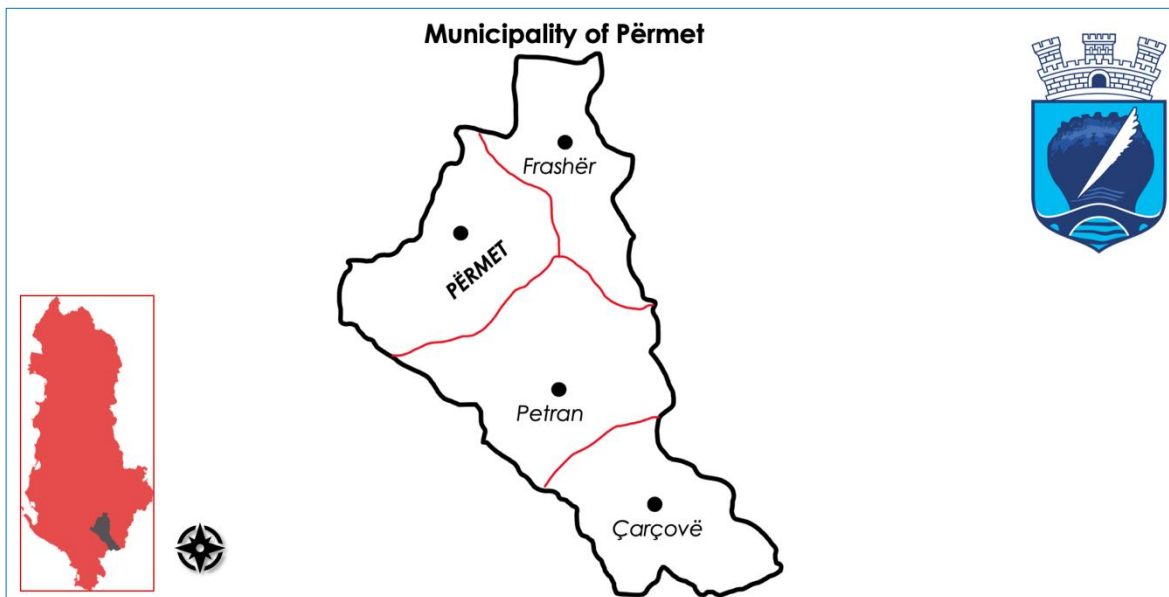

Figura VII: Harta e Bashkisë Përmet

Tabela VII: Profili i Bashkisë, Përmet

	Të dhënat	Viti 2018 (në lek)
Aktiviteti	Gjithsej	767
	Prodhimi i mallrave	422
	Bujqësia, Peshkimi, Pyjet	346
	Industria	60
	Ndërtimi	16
	Prodhimi e shërbimeve	345
	Tregtia	154
	Transporti dhe magazinimi	22
	Akomodimi, shërbimi ushqimor	90
	Informacioni dhe komunikimi	6
	Shërbime të tjera	73
Të ardhurat sipas burimeve (në/ 000 lekë)	Të ardhurat lokale	38,129
	Transferta të qeverisë	381,724
	Të ardhura të tjera	3,513
	Të ardhurat gjithsej	423,366
Shpenzimet sipas funksioneve të qeverisë në (000 lekë)	Shërbimet e përgjithshme publike	58,223
	Çështjet ekonomike	69,481
	Strehimi dhe komuniteti	144,675
	Shëndeti	-
	Argëtimi, kultura dhe çështje fetare	12,976
	Trajnim	37,979
	Mbrojtja sociale	100,032
	Shpenzimet gjithsej	423,366

Burimi: Raporti: Co-Plan; LëvizAlbania, ambasada zvicerane, Ministria e Financave dhe Ekonomisë, 2018

Numri i bizneseve në Përmet ka ardhur në rritje të vazhdueshme vitet e fundit. Në vitin 2017 rritja ishte 7,9%, ndërsa në vitin 2018 ishte 8,3%. Bizneset shpërndahen në mënyrë të barabartë ndërmjet shërbimeve dhe mallrave. Në bashkinë e Përmetit duket se mbizotërojnë bizneset në fushën e bujqësisë dhe tregtisë, të cilat u rritën me rreth 19,5% në vit. Gjithashtu, rritje të ndjeshme kanë pësuar bizneset që operojnë në sektorin e turizmit dhe të agropërpunimit.

Burimet financiare në dispozicion të bashkisë Përmet kanë ardhur në rritje, megjithëse kjo rritje është zbehur vitet e fundit nga 4,7% në 2017 në 3,1% në 2018. Ashtu si në bashkitë e tjera, rritja e të ardhurave financiare në Përmet ka rezultuar nga transfertat e qeverisë.

Po rriten edhe të ardhurat nga burimet vendore, veçanërisht të ardhurat nga taksa e pasurive të paluajtshme dhe taksa e ndikimit në infrastrukturë nga ndërtimet e reja për vitin 2018. Një trend në rritje vihet re në grupin e tarifave me rreth 20% në vit.

Në bashkinë Përmet shpenzimet në funksion të arsimit, argëtimit, kulturës dhe çështjeve fetare janë rritur përkatësisht me rreth 18,4% dhe 17,8% në vit.

Shpenzimet për shërbimet publike rriten në masë të moderuar. Ndërkohë, shpenzimet e kryera për funksionin e çështjeve ekonomike rezultojnë të jenë tkurrur me rreth 56,8% në vit.

Bashkia **Selenicë** përbëhet nga një qytet dhe 47 fshatra dhe gjashtë njësi administrative (Kotë, Sevaster, Vllahinë, Armen, Selenicë dhe Brataj). Ka një sipërfaqe totale prej 561.24 km. Bashkia ka në territorin e saj minierën historike të bitumit në Selenicë, ku punësohen edhe banorë të fshatit përreth, si dhe zonën naftëmbajtëse të Vllahinës ku ndotja nga nafta po lë pas një zonë të madhe të kontaminuar.

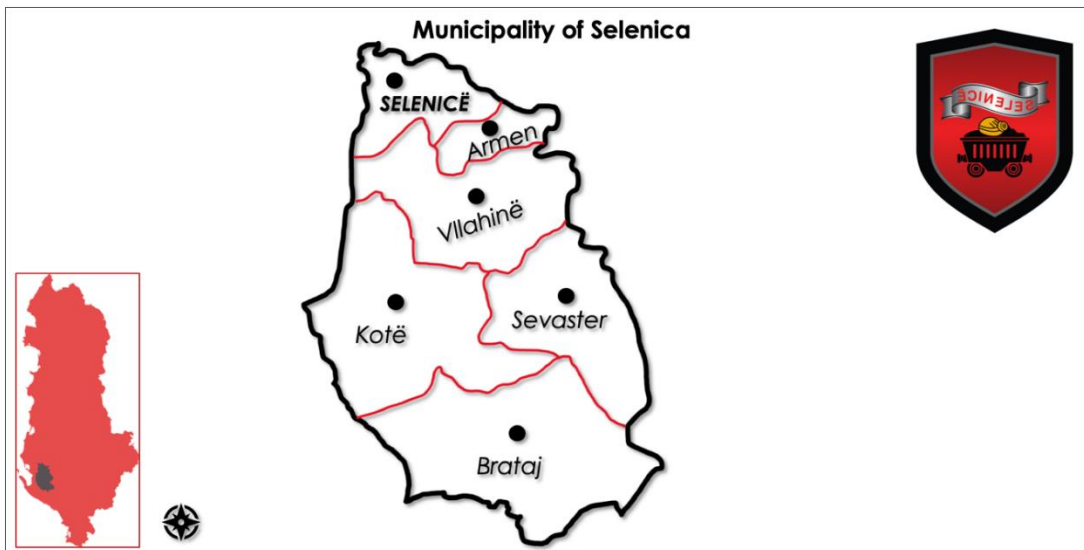

Figura VIII: Harta e Bashkisë Selenicë

Tabela VIII: Profili i Bashkisë, Selenicë

	Të dhënat	Viti 2018 (në lek)
Aktiviteti	Gjithsej	606
	Prodhimi i mallrave	408
	Bujqësia, Peshkimi, Pyjet	368
	Industria	31
	Ndërtimi	9
	Prodhimi i shërbimeve	198
	Tregtia	90
	Transporti dhe magazinimi	43
	Akomodimi, shërbimi ushqimor	47
	Informacioni dhe komunikimi	-
	Shërbime të tjera	-
	Të ardhurat sipas burimeve (në/ 000 lekë)	Të ardhurat lokale
Transferta të qeverisë		488,722
Të ardhura të tjera		89,757
Të ardhurat gjithsej		634,019
Shpenzimet sipas funksioneve të qeverisë në (000 lekë)	Shërbimet e përgjithshme publike	154,843
	Çështjet ekonomike	116,831
	Strehimi dhe komuniteti	129,640
	Shëndeti	-
	Argëtimi, kultura dhe çështje fetare	30,314
	Trajnim	63,402
	Mbrojtja sociale	138,989
Shpenzimet gjithsej	634,019	

Burimi: Raporti: Co-Plan; LëvizAlbania, ambasada zvicerane, Ministria e Financave dhe Ekonomisë, 2018

Edhe në bashkinë e **Selenicës**, numri i sipërmarrjeve ka ardhur në rritje, me një rritje vjetore prej 22,2% në 2017 dhe mbi 24% në 2018. Në aspektin strukturor, bizneset janë të fokusuara në prodhimin e mallrave, pylltari dhe peshkim që janë në rritje. Ndërkohë, bizneset që operojnë në fushën e tregtisë, akomodimit dhe shërbimit ushqimor janë në rënie.

Likuiditeti financiar që disponon bashkia Selenicë ka ardhur në rritje në tre vitet e fundit. Pas një zgjerimi prej rreth 25,3% në terma vjetorë në vitin 2017, rritja e burimeve financiare u ul në rreth 15% në vitin 2018.

Të ardhurat nga transfertat ndërqeveritare kanë qenë në rritje, ndërkohë që burimet lokale tregojnë një rënie veçanërisht të tatimit mbi të ardhurat për infrastrukturë. Të ardhurat nga tarifat vendore shënuan një rritje të ndjeshme në vitin 2018 me rreth 10% në vit. Bashkia Selenicë ka rritur ndjeshëm mbi 50% shpenzimet për arsimin në vit, ka ulur shpenzimet për çështjet ekonomike dhe ka pasur një rritje të ndjeshme të financimit për mbrojtjen sociale dhe furnizimin me ujë.

Bashkia **Tepelenë** ka nën administrimin e saj një qytet dhe 24 fshatra me një sipërfaqe totale prej 431.24 km² dhe kufizohet nga bashkitë Memaliaj, Këlcyrë, Gjirokastrë, Himarë dhe Selenicë.

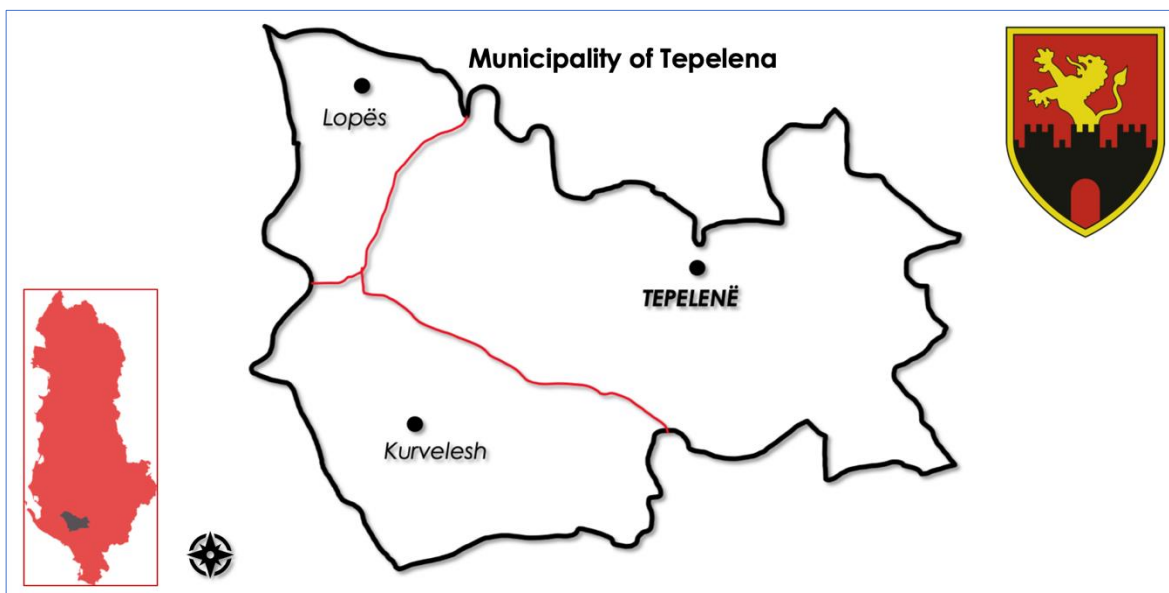

Figura IX: Harta e Bashkisë Tepelenë

Tabela IX: Profili i Bashkisë, Tepelenë

	Të dhënat	Viti 2018 (në lek)
Aktiviteti	Gjithsej	767
	Prodhimi i mallrave	449
	Bujqësia, Peshkimi, Pyjet	389
	Industria	33
	Ndërtimi	27
	Prodhimi e shërbimeve	318
	Tregtia	147
	Transporti dhe magazinimi	16
	Akomodimi, shërbimi ushqimor	80
	Informacioni dhe komunikimi	6
	Shërbime të tjera	69
	Të ardhurat sipas burimeve (në/ 000 lekë)	Të ardhurat lokale
Transferta të qeverisë		322,332
Të ardhura të tjera		66,757
Të ardhurat gjithsej		425,700
Shpenzimet sipas funksioneve të qeverisë në (000 lekë)	Shërbimet e përgjithshme publike	78,829
	Çështjet ekonomike	86,510
	Strehimi dhe komuniteti	93,002
	Shëndeti	-
	Argëtimi, kultura dhe çështje fetare	4,752
	Trajnim	50,227
	Mbrojtja sociale	112,381
Shpenzimet gjithsej	425,700	

Burimi: Raporti: Co-Plan; LëvizAlbania, ambasada zvicerane, Ministria e Financave dhe Ekonomisë, 2018

Në bashkinë e Tepelenës vitet e fundit vihet re një rritje e ndjeshme e aktiviteteve ekonomike, veçanërisht ato në turizëm dhe bujqësi. Në vitin 2017 rritja ishte 12,8% ndërsa në 2018 rritja ishte 10%.

Në aspektin strukturor, bizneset vitet e fundit janë fokusuar në prodhimin e mallrave, zhvillimin e bujqësisë dhe akomodimit. Ndërkohë, bizneset që operojnë në fushën e tregtisë dhe shërbimit ushqimor janë në rënie.

Të ardhurat nga transfertat e qeverisë dhe nga burimet lokale në Tepelenë kanë qenë në rritje. Të ardhurat nga taksat vendore janë rritur me rreth 14,4% (taksa e ndikimit në infrastrukturë) ndërsa të ardhurat nga taksat vendore janë ulur me rreth 12,6% krahasuar me një vit më parë.

Referuar të dhënave për shpenzimet, mund të thuhet se ato për banesat dhe shërbimet komunitare vazhdojnë të zënë peshë dhe vlerë të rëndësishme në shpenzimet e bashkisë Tepelenë në vitin 2018. Shpenzimet për arsimin; argëtimi, kultura dhe çështjet fetare; dhe shërbimet publike janë në rënie. Shpenzimet e shpërndara për mbrojtjen sociale (fondet e kushtëzuara) rezultojnë të kenë mbetur në të njëjtin nivel si një vit më parë.

Bashkia **Vlorë** ka dy qytete dhe 37 fshatra nën administrimin e saj të ndara në njësitë administrative të përzgjedhura: Vlorë, Orikum, Qendër Vlorë, Novoselë dhe Shushicë me një sipërfaqe totale prej 616.85 km² dhe kufizohet me bashkinë e Fierit, Selenicës, Himarës.

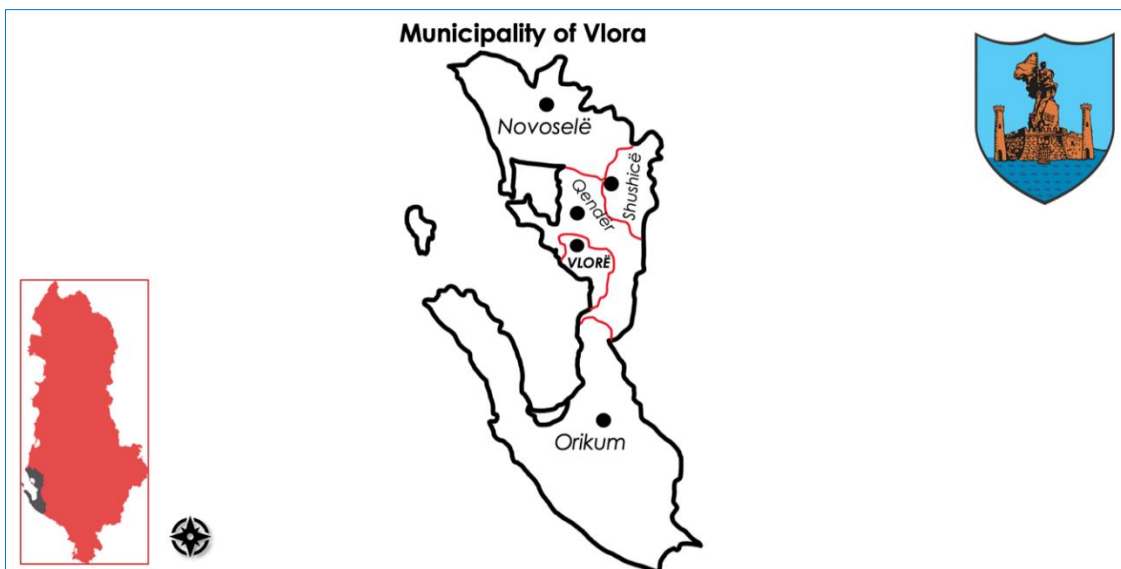

Figura X: Harta e Bashkisë Vlorë

Tabela X: Profili i Bashkisë, Vlorë

	Të dhënat	Viti 2018 (në lek)
Aktiviteti	Gjithsej	6657
	Prodhimi i mallrave	1378
	Bujqësia, Peshkimi, Pyjet	560
	Industria	521
	Ndërtimi	297
	Prodhimi e shërbimeve	5279
	Tregtia	2432
	Transporti dhe magazinimi	318
	Akomodimi, shërbimi ushqimor	1296
	Informacioni dhe komunikimi	78
	Shërbime të tjera	1155
Të ardhurat sipas burimeve (në/ 000 lekë)	Të ardhurat lokale	641730
	Transferta të qeverisë	2033662
	Të ardhura të tjera	-
	Të ardhurat gjithsej	2675393
Shpenzimet sipas funksioneve të qeverisë në (000 lekë)	Shërbimet e përgjithshme publike	465177
	Çështjet ekonomike	70052
	Strehimi dhe komuniteti	818379
	Shëndeti	-
	Argëtimi, kultura dhe çështje fetare	99942
	Trajnim	424968
	Mbrojtja sociale	724394
Shpenzimet gjithsej	2602911	

Burimi: Raporti: Co-Plan; LëvizAlbania, ambasada zvicerane, Ministria e Financave dhe Ekonomisë, 2018

Vlora ka pasur një rritje të numrit të aktiviteteve në 10 vitet e fundit, kjo rritje ka qenë graduale me 4-6% në vit. Bizneset në zonën e Vlorës janë të fokusuar në prodhimin e shërbimeve, veçanërisht në fushën e akomodimit, tregtisë dhe shërbimit ushqimor.

Në grupin e prodhimit të mallrave, bujqësia, pylltaria dhe peshkimi janë sektori me peshën më të madhe, duke pasur një rritje prej rreth 66,7% në terma vjetorë dhe duke ia kaluar industrisë.

Burimet financiare në dispozicion të bashkisë Vlorë u tkurrën me rreth 5,7% në terma vjetore. Rënia e burimeve financiare është më shumë si efekt statistikor i rënies së të ardhurave të trashëguara nga viti i kaluar. Ndërkohë, të ardhurat nga burimet vendore janë rritur me rreth 16,8% në vit, si pasojë e ecurisë pozitive në mbledhjen e tarifave vendore (+ 41,4% krahasuar me një vit më parë).

Të ardhurat nga taksat vendore ranë me rreth 1,2% në vit. Zhvillime pozitive shënuan edhe të ardhurat nga transfertat e pakushtëzuara ndërqeveritare. Në vitin 2018, shpenzimet totale të bashkisë së Vlorës u ulën me rreth 8,3% në vit.

Ulja e totalit të shpenzimeve u materializua në rënie të theksuar të shpenzimeve për çështjet ekonomike, tkurrje të shpenzimeve në funksion të shërbimeve publike me rreth 15,9% në vit dhe ulje të shpenzimeve me rreth 14,8% në vit për arsimin. Ndërsa shpenzimet për banesa dhe mallra komunitare u rritën me rreth 24,8%, shpenzimet për argëtim, kulturë dhe çështje fetare u rritën me 21,5%. Edhe mbrojtja sociale rezultoi të ketë përthithur rreth 27,8% të shpenzimeve totale, me rritje vjetore prej rreth 6,9%.

ANEKSI 2 a

SA MË KUSHTON LUMI AFËR SHTËPISË SIME? NJË METODOLOGJI E INTEGRUAR PËR TË IDENTIFIKUAR NJË VLERË PËR SHËRBIMIN E EKOSISTEMIT (RASTI I LUGINËS SË VJOSËS NË SHQIPËRI)

Abstrakt

Ky studim synon të identifikojë dhe të vlerësojë shërbimet e ekosistemit dhe të llogarisë vlerën totale ekonomike të Luginës së Vjosës, një ekosistem lumor i rrezikuar. Një qasje instrumentale-diskutuese përdoret me ekspertët dhe mbarë publikun shqiptar. Rezultatet tregojnë se ekspertët vlerësojnë lart Luginën e Vjosës për shërbimet e saj kulturore të ekosistemit, ndërsa publiku i gjerë i kushton rëndësi më të madhe rregullimit të shërbimeve të ekosistemit. Janë llogaritur dy masa monetare, WTP dhe WTA. Rezultatet tregojnë se nuk ka dallime të rëndësishme midis WTP dhe WTA kur përdoret një pagesë me kartë. Pjesëmarrësit do të paguajnë mesatarisht 7% të të ardhurave të tyre mujore për të mbrojtur Luginën e Vjosës nga ndërtimi i hidrocentraleve. Ky studim u zhvillua gjatë pandemisë së Covid19 dhe rezultatet mund të ndikohen nga konteksti; megjithatë, ai përfaqëson vlerësimin e parë ekonomik të këtij ekosistemi të rrallë në Shqipëri dhe Europë.

Hyrje

Vazhdon debati mes politikëbërësve, organeve mjedisore dhe akademisë për caktimin e një çmimi për burimet natyrore. Janë ndërmarrë përpjekje të mëdha për t'i bërë ato të prekshme duke përcaktuar sasinë e mallrave dhe shërbimeve të ofruara nga natyra për njerëzimin nëpërmjet konceptit të shërbimeve të ekosistemit (ES). ES përkufizohen si kontribute direkte dhe indirekte me rëndësi themelore për mirëqenien, shëndetin, jetesën dhe mbijetesën e njeriut (Costanza *et al.*, 2014). Kuadri konceptual i ES, siç përcaktohet nga Vlerësimi i Ekosistemit të Mijëvjeçarit (MEA) në 2005, është bërë një model që lidh funksionimin e ekosistemeve me mirëqenien njerëzore. Ai vazhdon si një paradigmë mjedisore dominuese që hap mundësi të rëndësishme globale për konservimin (Fisher *et al.*, 2009; de Groot *et al.*, 2010). Gjithashtu, një kuadër i përbashkët konceptuale përdoret për të krahasuar gamën e ndryshme të perceptimeve të palëve të interesuara për rolin dhe vlerën e ES për të kuptuar më mirë kompromiset e përfshira - në të gjithë sektorët dhe palët e interesuara në një shkallë të gjerë - nga komunitetet lokale, kombëtare dhe ndërkombëtare. Kjo analizë shumë-shkallëshe në nivel lokal dhe kombëtar përdoret edhe në rastin e ekosistemit të lumit Vjosa. Lumi Vjosa/Aoos është në një zonë ndërkufitare të Shqipërisë dhe Greqisë, një nga lumenjtë e fundit të egër të gjallë të Europës. Përgjatë gjithë rrjedhës së tij prej mbi 270 kilometrash, lumi Vjosa/Aoos është një trup ujor natyror dhe me rrjedhje të lirë, i karakterizuar nga kanione, seksione lumenjsh të gërshetuar dhe ishuj të mbuluar me bimësi (Shumka, 2018a). Lumi Vjosa ofron ES të ndryshme dhe të larmishme që mund të grupohen në katër grupe sipas klasifikimit MEA 2005 për ES. Janë identifikuar më shumë se 15 lloje habitatesh prioritare me interes evropian (CE, 2013). Të paktën 177 lloje të listuara në Shtojcat e Konventës së Bernës, 13 nga 16 specie amfibësh shqiptarë dhe 32 nga 37 specie zvarranikësh të raportuar në Shqipëri janë të pranishme në habitatet ujore ose tokësore të lumit Vjosa (Shumka *et al.*, 2018b). Luginë e Vjosës pret rreth 70 nga 83 specie të gjitarëve të regjistruar në Shqipëri (afërsisht 84%), për shembull, vidrën europiane, një gjitar të rrezikuar globalisht, dhe 257 lloje shpendësh uji për rreth 80% të specieve të njohura në Shqipëri (Ibid.). IUCN ka porositur përgatitjen e një studimi për mbrojtjen e luginës së lumit Vjosa bazuar në Standardet e Zonës së Mbrojtur të IUCN (IUCN, 2021). Vlerësimi ekonomik i mallrave dhe shërbimeve të ekosistemit në PKLEV është

një hap i rëndësishëm që do të sigurojë një provë të qartë dhe të prekshme të vlerës së këtij ekosistemi unik për Shqipërinë dhe Europën.

a) Studim i literaturës

Studime të shumta tregojnë ES si një koncept potencialisht të fuqishëm për të udhëhequr strategjitë e menaxhimit të burimeve natyrore të qëndrueshme dhe të barabarta (Costanza *et al.*, 1997, 2014; Costanza, 2000; Abson *et al.*, 2014). Siç u përmend më parë, MEA 2005 strukturon ES në katër shtylla kryesore: ofrimi (PES), shërbime rregulatore (RES), shërbime kulturore (CES) dhe shërbime mbështetëse (de Groot, Wilson and Boumans, 2002; Groot, 2009). Disa studime i janë kushtuar klasifikimit ES dhe TEV (Bastian *et al.*, 2012; Costanza *et al.*, 1997, 2014; Cropper & Oates, n.d.; de Groot *et al.*, 2002). Megjithatë, akoma debatohen perspektivat dhe konceptet që lidhen me ES dhe mjetet metodologjike që çojnë drejt vlerës monetare (Fisher, Turner and Morling, 2009; Banzhaf and Boyd, 2012). Kërkimi aktual mbi ES është fokusuar në thelb në dy drejtime, i pari merret me vlerësimet biofizike dhe i dyti me vlerësimin ekonomik/monetar (Plieninger *et al.*, 2013, 2015). Një komponent i tretë, por kryesisht i anashkaluar, i ES është fusha socio-kulturore (Daniel *et al.*, 2012). Në këtë drejtim, një nga sfidat kritike për kërkimin mbi ES është zhvillimi i një qasjeje gjithëpërfshirëse metodologjike në të cilën vlerat biofizike, socio-kulturore dhe monetare mund të konsiderohen në mënyrë eksplicite dhe të integrohen në proceset e vendimmarrjes. (Hornung, Podschun and Pusch, 2019). Disa studiues e kanë konsideruar CES si arsyen më të spikatur dhe tërheqëse që njerëzit të ruajnë ose të rivendosin sistemet natyrore pavarësisht nën-përfaqësimit të tyre të vazhdueshëm (Chan *et al.*, 2012; Daniel *et al.*, 2012; Kirchoff, 2012; Milcu *et al.*, 2013; Plieninger *et al.*, 2013; Schaich *et al.*, 2010; Willis, 2015). Detyra e vlerësimit të ES është jetike në vendet në zhvillim, sepse të mirat dhe shërbimet mjedisore janë thelbësore për funksionet e prodhimit familjar. Mungesa e diversifikimit të të ardhurave në vendet në zhvillim pretendon gjithashtu urgjencën e CES dhe vlerave të tjera pasive ekonomike në procedurat e TEV.

Megjithëse vlera i referohet disa koncepteve të dallueshme, vlerat janë thelbësore për të kuptuar plotësisht ES. Vlerat në përgjithësi mund të konsiderohen bindje vlerësuese për vlerën, rëndësinë ose dobinë e diçkaje ose parimet morale (Hirons, Comberty and Dunford, 2016). Një rishikim i plotë i vlerave ES dhe metodave për të marrë këto vlera është përtej qëllimit të këtij punimi. Megjithatë, është e rëndësishme të kuptohet diversiteti ku njerëzit vlerësojnë mjedisin, sepse elementë të ndryshëm të vlerës janë kapur me metoda të ndryshme vlerësimi, veçanërisht në ekosistemet lumore.

Vlera ekonomike që i bashkëngjitet ES të ujërave të ëmbla përlllogarit duke përdorur një zëvendësues për sjelljen e vëzhgueshme që dëshmohet në treg (Wilson and Carpenter, 1999). Brenda inventarit të metodave të përdorura për të matur vlerën ekonomike të shërbimeve të ekosistemit të ujërave të ëmbla, deri më tani janë përdorur metoda e kostos së udhëtimit (TCM), çmimet hedonike (HP) dhe metoda e vlerësimit të kontigjentit (CVM). Fleming and Cook (2008) përdorën metodën zonale të kostos së udhëtimit (TCM) për të vlerësuar vlerën rekreative të Lumit McKenzie.

CVM është një metodë e përdorur gjerësisht për vlerësimin e gjithanshëm kur kemi të bëjmë me shërbimet ES. Disa studiues e kanë përdorur atë për të përlllogaritur vlerat ekonomike për të gjitha ekosistemet dhe shërbimet mjedisore; shihni Wilson and Carpenter (1999) për një rishikim mbi ES të ujërave të ëmbla. CVM cakton vlera monetare për vlerat jo-përdoruese të mjedisit - vlera që nuk përfshijnë blerjet e tregut dhe mund të mos përfshijnë pjesëmarrje të drejtpërdrejtë (Portney, 1994; Hanemann *et al.*, 1991; Boxall *et al.*, 1996). Këto vlera nganjëherë njihen si si vlera "përdorimi pasiv". Ato përfshijnë gjithçka, nga funksionet thelbësore të mbështetjes së jetës që lidhen me shëndetin e ekosistemit ose biodiversitetin, deri te përjetimi i një peizazhi ose eksperience në shkretëtirë, deri te vlerësimi i opsionit për të vëzhguar peshkun ose zogjtë në të ardhmen, ose e drejta për t'ua lënë trashëgimi këto mundësi pasardhëse tuaj (Acharya, 2000; Ressurreição *et al.*, 2011; Pearce *et al.*, 2013). Gjithashtu përfshihet vlera

që vihet thjesht në faktin e dijenisë për ekzistencën e ekosistemit. CVM merret jo vetëm me vlerën e përdorimit të drejtpërdrejtë dhe të tërthortë, por edhe me vlerën e ekzistencës dhe vlerën transgjenerative.

Qytetarët në shtete të ndryshme si Norvegjia, Turqia, Brazili dhe Bullgaria treguan nivele të ngjashme të Gatishmërisë për të paguar taksa më të larta për mbrojtjen e mjedisit, duke treguar nivele të larta të shqetësimit publik për mjedisin (Inglehart, 1995). Shqetësimi më i rëndësishëm mjedisor mes banorëve të vendeve në zhvillim i atribuohet çështjeve të jetesës (Dunlap and York, 2008). Kjo çështje shtron problemin e vlerësimit të ES dhe nënkupton që konteksti institucional dhe kulturor e prek në masë të konsiderueshme këtë proces. Kështu, në kontekstet ku metodat e vlerësimit monetar nuk konsiderohen të përshtatshme ose të mundshme për t'u zhvilluar, mund të përdoren disa metoda vlerësimi jo-monetar, të tilla si shkallëzimi dhe renditja (Hirons, Comberti and Dunford, 2016). Metodatat që i japin përparësi kuptimit të palëve të interesuara dhe bashkëprodhimit të njohurive përfaqësojnë gjithashtu një alternativë ndaj vlerësimit të saktë të ES. Në fakt, studimet nga perceptimet, perspektivat, vlerat, qëndrimet dhe bindjet e palëve të ndryshme mund të gjenerojnë njohuri më domethënëse në lidhje me kontributet e ES në mirëqenien njerëzore se sa thjesht vlerësimet biofizike (Martín-López *et al.*, 2012, 2014; Iniesta-Arandia *et al.*, 2014). Studimi aktual propozon një kombinim të qasjes instrumentale, e cila synon të matë TEV të ekosistemit të pellgut ujëmbledhës të Vjosës, dhe qasjes diskutuese bazuar në perceptimet e palëve të interesuara lokale. Pjesa në vijim paraqet vënien në zbatim të këtyre qasjeve.

a) Metodologjia

Një numër i vogël pjesëmarrësish të identifikuar si palë të interesuara lokale dhe ekspertë, rreth 53, u rekrutuan përmes procedurës së mbledhjes së topave të borës dhe morën pjesë në vlerësimin e ES të pellgut ujëmbledhës të Vjosës. Ata përfaqësojnë bizneset lokale, pjesëmarrësit e komunitetit, shoqatat e pushtetit vendor dhe qendror, OJQ-të dhe akademinë. Qasja diskutuese [1] eksploroj përfundimet dhe gjendjet e dëshiruara të funksioneve dhe vlerave të ES në ujëmbledhësin e Vjosës. Përveç kësaj, u zbatua një qasje instrumentale [2] që përfshin renditjen e preferencave bazuar në tipologjinë e kuadrit të ES të propozuar nga MEA 2005. Kombinimi i këtyre qasjeve synon të shmangë paragjykimet e krijuara nga një qasje e vetme. Në rastin e qasjes konsultative, mund të mos kemi një shkallë të kërkuar të përfshirjes së ekspertëve, ndërsa për metodën instrumentale, formati i pyetjes siguron një shkallë më të lartë përgjigjeje. Për shkak të pandemisë Covid-19, fokus grupet janë zhvilluar pjesërisht online.

Vlera e caktuar për ES përmes CVM mund të paraqitet në dy masa empirike teorikisht proporcionale (Wilson and Carpenter, 1999). Nëpërmjet shumës së parave që njerëzit janë të gatshëm të paguajnë (WTP) që një zonë të mos dëmtohet ose të parandalohet humbja e një speciejë (Fleming and Cook, 2008) dhe përmes shumës minimale që një individ do të duhet të kompensohet për pranimin e një degradimi specifik të një malli ose shërbimi, "gatishmëria për të pranuar kompensimin" (WTA) (Kolstad and Guzman, 1999). Skenari i parë përfshin një mekanizëm WTA duke përdorur një teknikë të pagesës me kartë. Formulimi i saktë i skenarit iu paraqit të anketuarve si më poshtë: *Supozoni se kompanitë që do të ndërtojnë hidrocentrale do t'ju paguajnë për dëmin që i shkaktojnë ekosistemit të Luginës së Vjosës në formën e një pagese mujore për familje. Sipas jush, sa do të ishte pagesa mujore për familje që do të justifikonte dëmtimin e këtij ekosistemi? 200 lek⁵/muaj, 400 lek/muaj, 1,000 lek/muaj, 0 lek/muaj. Për të shmangur efektin e ankorimit nga karta e paraqitur e pagesës, ne kemi përfshirë edhe një pyetje të hapur. Nëse nuk jeni të gatshëm të pranoni një nga pagesat e listuara në kartë, sa do të ishte?*

⁵ Lek shqiptare

Si rezultat i polemikave të raportuara mbi CVM, ne kemi përdorur edhe skenarin e WTP si më poshtë: *Supozoni se ju kërkohet të paguani një taksë familjare mujore ⁶ për të siguruar buxhetin e nevojshëm që do të pengojë ndërtimin e hidrocentraleve dhe në këtë mënyrë do të ruajë të paprekur ekosistemin e Vjosës. Sa do të ishit të gatshëm të paguanit? 200 lekë/muaj, 400 lekë/muaj, 1000 lekë/muaj, 0 lekë/muaj. E njëjta pyetje e hapur drejtohet në skenarin e WTP. TEV do të llogaritet duke përgjithësuar vlerat në nivel vendi.*

WTA dhe WTP llogariten bazuar në formulën e mëposhtme:

$$S = \sum_{i=1}^4 s^* N_i / n_i * M / N$$

Ku:

S → WTA ose WTP në nivel shteti

s → shuma e WTA ose WTP të kampionit

n_i → madhësia e kampionit (për Qark)

N_i → madhësia e popullsisë (gjithsej popullsia mbi 16 vjeç e zonës së studiuar)

N → Gjithsej popullsia e zonës së studiuar

M → Gjithsej popullsia e Shqipërisë mbi 16 vjeç

Projektimi i kampionit

Duke qenë se është e pamundur të sigurohet një regjistrim i plotë i zonës së synuar, e cila ka rreth 395,000 banorë, përdoret një teknikë kampionimi. Duke marrë parasysh se kërkohet një madhësi minimale përfaqësuese e kampionit, ne sugjeruam një madhësi kampioni me një nivel besimi prej 95% dhe një kufi gabimi prej 5%. Kjo qasje ofron madhësinë minimale të kampionit pa kompromentuar besueshmërinë e rezultateve. Kampioni përfundimtar përfshin 400 banorë në zonat e ujëmbledhësit të Vjosës dhe 400 banorë të tjerë në Bashkinë e Tiranës. Përzgjedhja e kampionit për bashkinë është llogaritur veçmas nga zonat e Luginës së Vjosës dhe zë më shumë se 70% të popullsisë totale të zonave të përzgjedhura. Kampioni i anketuar përbëhet nga banorët e zonave të mëposhtme: Bashkia Përmet, Gjirokastrë, Tepelenë, Memaliaj, Kelcyrë, Selenicë, Mallakastra, Vlorë, Nënbashkitë Kutë, Qendër Tepelene, Brataj, Sevaster, Qesarat, Kote dhe Tiranë (shihni hartën e zonës së Luginës së Vjosës). Arsyeja kryesore pse Tirana, kryeqyteti i Shqipërisë, është përfshirë në këtë studim është për të marrë një vlerësim përfaqësues të TEV të Luginës së Vjosës në nivel vendi. Popullata e këtij studimi përbëhet nga banorë të moshës 15-64 vjeç.

⁶Në pyetësor u shpjegua se të anketuarit nuk do të paguanin asnjë taksë dhe se kjo është një situatë hipotetike që do të përdoret në mënyrë implicite për t'i caktuar një vlerë VVES. Ky shpjegim është ofruar për të shmangur efektin e mosbesimit ndaj institucioneve dhe pagesës së taksave.

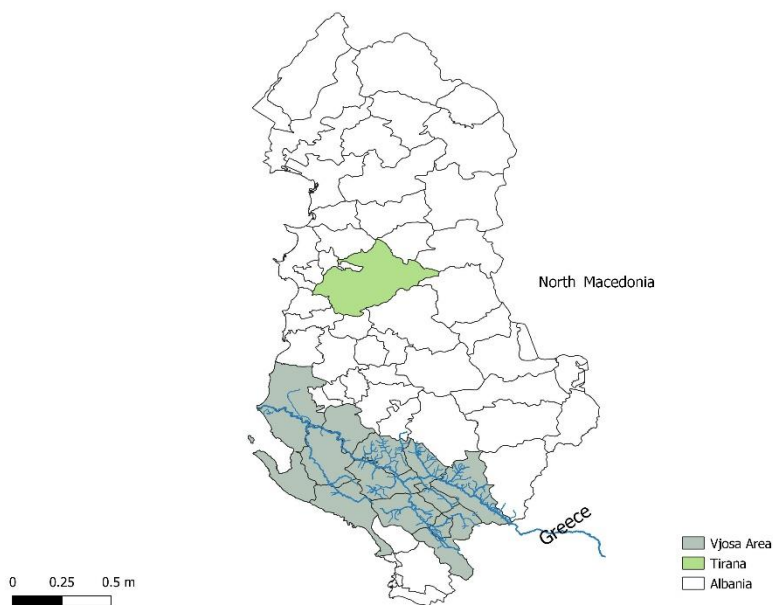

Figura 1 Harta e zonës së studiuar

Burimi: Shpjegim i autorëve

Për të përzgjedhur banorët në çdo zonë, kemi përdorur teknikën e thjeshtë të kampionimit rastësor (kur ekziston lista e kontakteve), ndërsa intervistat ballë për ballë janë realizuar në zonat ku mungon lista e paracaktuar e kontakteve të të anketuarve. Megjithatë, për shkak të pandemisë Covid-19, ne kemi kombinuar intervista ballë për ballë, intervista me postë dhe anketa me telefon për këtë studim. Intervistat ballë për ballë u përdorën kryesisht me banorët që jetonin në zonat rurale sepse lista e numrave të telefonit nuk ishte e disponueshme. Ishte pothuajse e pamundur të kryheshin intervista online për shkak të aksesit të dobët në internet dhe njohurive të kufizuara të teknologjisë së informacionit dhe komunikimit (TIK). Realizimi i pyetësorëve në disa media siguroi një shkallë të lartë përgjigjeje, rreth 90% (729 nga 800 pyetësorë). Pjesa më poshtë paraqet rezultatet dhe diskutimin e tyre përkatës.

c) Diskutimi i rezultateve

Lumi Vjosa është një ekosistem qendror për të gjithë rajonin. Shërbimet e tij janë shumë të rëndësishme; për shumicën e ekspertëve dhe palëve të interesuara (68%), është i vetmi ekosistem që ofron këto shërbime. Palët e interesuara lokale e konsiderojnë Vjosën si një pikë qendrore të qëndrueshmërisë ekonomike, kulturore, estetike dhe mjedisore dhe si vektor të zhvillimit të zonës. Edhe pse Vjosa ka qenë tradicionalisht një vektor i rëndësishëm zhvillimi për zonën, aktivitetet ekonomike që ofrojnë këtë zhvillim nuk lidhen ekskluzivisht me vlerën e drejtpërdrejtë të përdorimit të ekosistemit të lumit (p.sh. peshku, zhavorri, uji për hidrocentralet). Vlera e përdorimit indirekt e këtyre të fundit, si peizazhet luksoze, zonat e gjelbra dhe natyrore, varietetet tradicionale dhe aftësitë gastronomike të përpunuara, janë zhvilluar për shkak të ekzistencës së lumit.

Vlerat e përdorimit dhe mospërdorimit të ekosistemit të Vjosës nuk kufizohen vetëm tek popullsia lokale e zonës. Tërësia e aktorëve lokalë dhe ekspertëve deklarojnë se ky ekosistem ndikon në popullatën

shqiptare dhe disa (43%) e konsiderojnë atë si një shtrirje ndërkombëtare. Kjo jo vetëm për shkak të statusit ndërkombëtar të Vjosës (që kufizohet me Shqipërinë dhe Greqinë), por edhe të lidhjeve të shumta që e lidhin këtë ekosistem me të tjerët në Shqipëri apo më tej nëpërmjet specieve të faunës ujore dhe jo-ujore; është zonë folëzimi për disa lloje shpendësh dhe habitat për disa lloje peshqish).

Rreziku kryesor i identifikuar nga ekspertët dhe aktorët lokalë lidhet me ndryshimin nga një mjedis lotik në një mjedis lentik që do të prodhojë ndryshime të rëndësishme në funksionet e ekosistemit duke i reduktuar ose ndërprerë ato. Ekspertët i konsiderojnë këto ndryshime si të tilla që kanë efekt domino në të gjitha ekosistemet e Vjosës. Ndërsa disa (6%) mendojnë se lumi mund të përshtatet me këto ndryshime, edhe kjo pakicë kërkon ndërhyrje të nevojshme dhe të veçantë për të rivendosur ekosistemin e lumit.

Llogaritja e indekseve të ES bazuar në 53 ekspertë dhe aktorë lokalë nga bashkitë e Luginës së Vjosës, përveç ekspertëve të ES nga Tirana, shfaq preferencat e larta të këtyre të fundit për ES të Luginës së Vjosës. Ekosistemi i Vjosës ofron një nivel të lartë të ES për komunitetin e njerëzve, të renditur në 0.82 nga 1 (shihni tabelën 1). Ekspertët konsiderojnë se larmia e shërbimeve, duke marrë parasysh tre elementët (p.sh. PES, BRE, CES), në këtë ekosistem shkon nga lart në të jashtëzakonshme. Aktorët vendas mendojnë se Vjosa ofron shërbimet kulturore të komunitetit. Edhe pse dallimi midis shërbimeve kulturore dhe atyre rregullatore është i parëndësishëm, ai përsëri pasqyron rëndësinë e Vjosës si një atraksion simbolik dhe historik.

Tabela 3: Indeksi i shërbimeve të ekosistemit të Vjosës

Shërbimet e ekosistemit të Vjosës	Indeksi SE për ekspertët	Indeksi SE për publikun
Ofrimi i shërbimeve	0.75	0.75
Shërbimet rregulluese	0.85	0.83
Shërbimet kulturore	0.86	0.77
Indeksi total	0.82	0.78

Burimi: Shpjegim i autorëve

Vlerësimi i ekspertëve zbulon se uji i ëmbël është shërbimi më i rëndësishëm i ekosistemit të PES, me dru zjarri dhe lëndë drusore më pak të vlerësuara (shihni tabelën 2). Kjo sepse përdorimi i druve të zjarrit dhe lëndës drusore është i rregulluar rreptësisht në Shqipëri, dhe pjesërisht i ndaluar për shkak të moratoriumit të përdorimit të tij. Ndryshimi në indeksin e rëndësisë ndërmjet druve të zjarrit (0.63) dhe lëndës drusore (0.5) lidhet kryesisht me faktin se akoma lejohet përdorimi i drurit për qëllime karburanti. Vlerësimi i ekspertëve synon të nënvlerësojë vlerën e përdorimit të shërbimeve të ekosistemit (ata preferojnë strategjinë e konservimit më shumë se atë të përdorimit). Megjithatë, është interesante që edhe publiku më i gjerë është i prirur drejt një strategjie konservimi sepse ka vlerësuar të njëjtin ES (shihni tabelën 2).

Tabela 4: Indeksi ES i Luginës së Vjosës bazuar në perceptimet e ekspertëve dhe publikut të gjerë

Indekset ES	Shërbimet Ofruese të Ekosistemit						Shërbimet Rregullatore të Ekosistemit			
	Lloji i ES	Ujë i ëmbël	Peshku për ushqim	Lëndë djegëse	Shërbimet e fibrave	Burimet gjenetike	Bimët medicinale	Rregullimi i klimës	Rregullimi i sëmundjes	Rregullimi i ujit
Ekspertët	0.93	0.8	0.63	0.50	0.85	0.82	0.85	0.77	0.88	0.9
Shtetërore	0.89	0.8	0.63	0.63	0.75	0.78	0.82	0.82	0.83	0.85

Burimi: Shpjegim i autorëve

Tre shërbime të tjera të ekosistemit të grupit të ofrimit, përkatësisht ushqimi, burimet gjenetike dhe bimët mjekësore dhe aromatike, tregojnë një indeks shumë të lartë dhe mjaft të krahasueshëm. Zona është një burim i rëndësishëm i bimëve mjekësore dhe burimeve të tjera gjenetike që tradicionalisht sigurojnë të ardhura të qëndrueshme për familjet rurale. Grupi i ekspertëve identifikoi rëndësinë e ujërave të ëmbla si ES të Vjosës si një element kyç, veçanërisht në bujqësi dhe për qëllime rekreative.

Grupi i dytë i ES, Shërbime Rregullatore, shfaq indeks më të lartë se shërbimet e ofrimit (0.85 nga 1). Ky indeks lidhet kryesisht me rregullimin dhe pastrimin e ujit. Megjithatë rrjedha e lumit ndikon pozitivisht në popullsinë e Luginës së Vjosës, ekspertët nuk konstatojnë ndonjë avantazh për popullsinë. Indeksi përkatës është më i ulët për këtë grup të shërbimeve të ekosistemit. Indeksi për shërbimin e rregullimit të klimës është më i lartë, kryesisht i lidhur me efektet pozitive të lumit Vjosa dhe pasurimin e tij në klimën e zonës. Është ende e rëndësishme të nënvizohet se lumi Vjosa luan një rol të rëndësishëm në sistemin hidrik të të gjithë zonës dhe në këtë mënyrë rregullon tërësinë e burimeve hidrike të zonës. Kjo karakteristikë kryesore e Vjosës tashmë është e pranuar gjerësisht nga ekspertët dhe politikëbërësit në lagunën e Karavastës, ku roli i lumit Vjosa konsiderohet thelbësor. Grupi i fundit i shërbimeve të

ekosistemit lidhet me shërbimet kulturore, të cilat vlerësohen shumë sipas opinionit të ekspertëve. Lugina e Vjosës mbledh një trashëgimi të pasur kulturore për shkak të marrëdhënieve dhe ndërveprimeve mes disa kulturave dhe popullsisë me prejardhje të ndryshme. Këto marrëdhënie dhe ndërveprime janë bërë të mundura edhe për shkak të Luginës së Vjosës. Është e rëndësishme të theksohet se ekspertët vlerësojnë shumë pothuajse të gjitha ES-të, përveç atyre fetare, me një shkallë vlerësimi më të ulët (0.66 nga 1). Ky rezultat është i papritur sepse Lugina e Vjosës ka struktura për të paktën tre nga katër fetë kryesore në Shqipëri. Një shpjegim i mundshëm mund të jetë rëndësia e kufizuar e fesë në shoqërinë shqiptare. Të gjitha shërbimet e tjera të ekosistemit që lidhen me shërbimet kulturore qëndrojnë shumë më lart; të gjitha shënojnë një normë individuale prej më shumë se 0.85 nga 1. Ndër këto shërbime ekosistemi, rekreacioni dhe ekoturizmi shënojnë indeksin më të lartë, 0.94 nga 1 (shihni tabelën 3). Këto shërbime plotësuese tregojnë një vlerë jashtëzakonisht të lartë për Luginën e Vjosës për sa i përket shërbimeve kulturore dhe zhvillimit të ardhshëm të sektorit terciar në zonë. Lugina e Vjosës prezantohet si një propozim unik shijtjesh, veçanërisht në bashkinë e Përmetit.

Tabela 5: Indeksi CES i Luginës së Vjosës bazuar në perceptimet e ekspertëve dhe publikut të gjerë

ES	Shërbimet e ekosistemit kulturor						
Indekset ES	Shpirtëror e fetare	Rekreacion dhe ekoturizëm	Estetike	Frymëzues	Ndjenja e përkatësisë	Trashëgimia kulturore	Arsimoret
Ekspertët	0.66	0.94	0.89	0.86	0.85	0.88	0.92
Shtetëror	0.62	0.79	0.75	0.77	0.79	0,85	0.79

Burimi: shpjegim i autorit

Llogaritja e indekseve ES bazuar në 729 pyetësorët e ndarë me kampionin e përzgjedhur tregon se indeksi PES është 0.75 nga 1, indeksi i shërbimeve rregulluese të ekosistemit (RES) është 0.83 nga 1 dhe indeksi CES është 0.77 nga 1 (shihni tabelën 1). Ekosistemi i Luginës së Vjosës ofron një nivel të lartë të ES për komunitetin e njerëzve; indeksi total i Luginës së Vjosës-ES është 0.78 nga 1 (VES i bazuar te ekspertët është 0.82 nga 1), me dallime të vogla nga vlerësimi i ES-së i bazuar te ekspertët vendas. Statistikisht tregohen ndryshime domethënëse në indekset e ES në Tiranë, Përmet, Gjirokastrë, Vlorë dhe Selenicë; të anketuarit kanë caktuar një vlerësim më të lartë të RES-së sesa ES-të e tjera. Shërbimet e rregullimit të klimës dhe sëmundjeve tregojnë të njëjtin rezultat të indeksit prej 0.82 nga 1. Ky rezultat është interesant dhe kërkon studim të mëtejshëm për të kuptuar kompromiset mes dy shërbimeve. Indeksi i rregullimit të ujit u rendit 0.83 nga 1 dhe pastrimi i ujit shënoi 0.85 nga 1, gjë që shpjegon gjithashtu rëndësinë e shërbimit të ujërave të ëmbla në kategorinë e PES të renditur lart. Në Fier, Memaliaj, Brataj dhe Ane Vjosa, pjesëmarrësit i kushtuan rëndësi më të madhe PES, me indeksin e ushqimit që arriti 0.8 nga 1 dhe indeksin e ujërave të ëmbla 0.89 nga 1. Këto rezultate tregojnë se sipas perceptimeve të komunitetit për ata që janë afër dhe larg nga Lugina e Vjosës, ky ekosistem mund të ofrojë një mori SHE-s; Rezultatet e jashtëzakonshme të indeksit e mbështesin këtë gjetje.

Gjetjet tregojnë gjithashtu se të anketuarit kanë shfaqur preferenca të larta për RES. Ndërsa tipologjia e PES-së është më pak e preferuar, kjo e fundit gjithashtu është vlerësuar më pak nga ekspertët dhe aktorët lokalë. Interesant është fakti se të anketuarit i kanë dhënë pikë më shumë RES, gjë që nuk është rasti në vlerësimin e bazuar në ekspertë dhe palë të interesuara, veçanërisht për shërbimet e rregullimit të sëmundjeve. Ky rezultat nuk pritet pasi supozohet se ekspertët kanë më shumë njohuri mbi efektet e ekosistemeve të ujërave të ëmbla që rregullojnë veçoritë. Në të njëjtën mënyrë, palët e interesuara dhe ekspertët vendas duhet të kenë më shumë përvojë dhe njohuri në lidhje me dimensionin rregullues të ofruar nga Lugina e Vjosës-SHE. Ky rezultat mund të lidhet me pandeminë Covid-19, ku çështjet

shëndetësore janë bërë prioritet për të anketuarit dhe kjo është arsyeja pse ata e vendosin RES në vend të parë (rregullimi i sëmundjes që ka rezultatin më të lartë) kur merren me ES. Një gjetje interesante lidhet edhe me CES. Ekspertët e kanë vlerësuar këtë veçori të ekosistemit më lart se publiku i gjerë; indeksi i ekspertëve është 0,86 nga 1, ndërsa vlerësimi nga publiku ishte 0,77 nga 1. ES, bazuar në vlerësimin e ekspertëve dhe të aktorëve lokalë, e përfshin rolin strategjik të LV-ES në zhvillimin e zonave pranë Luginës së Vjosës nga një perspektivë afatgjatë. Publiku i gjerë zakonisht nuk e percepton këtë vlerë. Indekset e ulëta për shërbimet e Fibrave dhe Druve të Zjarrit tregojnë sërish rëndësinë e përdorimit të kuadrin ES për të kuptuar perceptimet. Siç u prezantua më parë, RES tregon indeksin më të lartë në ES. Të gjitha RES shënuan vlerësimin më shumë se 0.8 nga 1. Rëndësia më e madhe e RES vihet re jo vetëm në popullsinë që jeton në zonë, por edhe nga të anketuarit që jetojnë në Tiranë. Komunitetet në Shqipëri po ndërgjegjësohen gjithnjë e më shumë për çështjet mjedisore dhe ndikimin e cilësisë së ES në pasurinë e përgjithshme të popullsisë.

Ideja e përfitimeve jomateriale të natyrës ka gjetur shprehje popullore në nocionin e CES, siç është paraqitur në Vlerësimin e Ekosistemit të Mijëvjeçarit (2003). Përfitimet që rrjedhin nga rekreacioni, pasurimi shpirtëror, frymëzimi dhe zhvillimi konjitiv kontribuojnë në kuptimin dhe qëllimin në jetën e individit (Willis, 2015). Të anketuarit tregojnë një preferencë më të madhe për trashëgiminë kulturore të ES të Luginës së Vjosës (0.85 nga 1), ndërsa rekreacioni dhe ekoturizmi, ndjesia e vendit dhe faktorët arsimorë përfaqësojnë të njëjtin indeks (0.79 nga 1). ES shpirtërore dhe fetare shfaqin indeksin më të ulët mes CES. Vlerësimi i ekspertëve vendas i caktoi gjithashtu pikën më të ulët (0.66 nga 1). Mund të jepen tre shpjegime të mundshme: së pari, rëndësia e ulët e kësaj ES mund të lidhet me rëndësinë e kufizuar të fesë në shoqërinë shqiptare; së dyti, i mungon informacioni për ngjarjet ekzistuese që organizohen rreth karakteristikave fetare të zonës. Për më tepër, nga pikëpamja metodologjike, trashëgimia kulturore ndonjëherë ngatërrohet me aspektet shpirtërore dhe fetare. Në përfundim, të anketuarit në këtë studim pranojnë rëndësinë e LV-ES, një aspekt thelbësor që justifikon aplikimin e qasjes TEV.

Analiza e TEV të Shërbimeve të Ekosistemit të Luginës së Vjosës

Në një situatë të favorshme jo-tregtare me zëvendësues të papërsosur, divergjenca e matjeve të vlerës së WTP dhe WTA është e vazhdueshme, madje edhe me pjesëmarrje të përsëritur në treg dhe informacion të plotë për natyrën e mallrave (Morrison, 1997). Plott and Zeiler (2005) tregojnë se nuk ka konsensus në lidhje me natyrën ose qëndrueshmërinë e hendekut WTP-WTA dhe, po njësoj, asnjë konsensus për veçoritë themelore të keqkuptimeve ose mënyrën e shmangies së tyre. Në këtë kërkim, vlera e WTA dhe WTP në LG-ES është pothuajse e njëjtë kur krahasohen të dhënat nga teknika e pagesës me kartë. Kur pyetja e hapur futet në të dy mekanizmat e pagesës (WTP dhe WTA), WTP dyfishon WTA. Vlera e WTA është afërsisht 10.4 milion €/vit, dhe ajo e WTP është 22.2 milion €/vit. Ky ndryshim lind sepse rreth 21% e të anketuarve kanë raportuar një vlerë boshe për WTA, duke shpjeguar se nuk mund të vendoset asnjë çmim për dëmet e shkaktuara ndaj ekosistemit. Llogaritja e WTP dhe WTA bëhet në tre nivele: fillimisht për kampionin e anketuar, më pas për të gjithë popullsinë e Luginës së Vjosës dhe Tiranës dhe në fund për të gjithë popullsinë shqiptare (shihni tabelën 4).

Tabela 6: WTP dhe WTA për ES të Luginës së Vjosës (në lek dhe euro)

	WTA (Pagesa me kartë)	WTP (Pagesa me kartë)	WTP (Pyetje e hapur)
Kampioni (në lek)	479 700	515 400	779 010
Sipërfaqja e anketuar (popullsia totale) (në lek)	609 553 395	635 894 207	1 306 399 847
Shqipëri (në lekë)	1 286 157 663	1 341 736 776	2 756 503 677

Shqipëri (në euro)	10.372.239	10.820.457	22.229.868
--------------------	------------	------------	------------

Burimi: Anketa

Demografia e të anketuarit si mosha, gjinia, arsimit, të ardhurat e familjes, sektori i punësimit dhe origjina e të anketuarit janë mbledhur për të identifikuar nëse ka ndonjë efekt në TEV. Format e shtrësëzuara të kampionimit janë të rëndësishme në lidhje me vlerësimin social të ES, veçanërisht kur disa grupe ka të ngjarë të ndikohen nga një vendim i menaxhimit të ekosistemit më shumë sesa popullsia më e gjerë rajonale (Raymond et al., 2014). Në terma absolute, totali i WTP i të anketuarve që jetojnë në Luginën e Vjosës është rreth 2.9 herë më i ulët se ata që jetojnë në Tiranë. Dallimi lidhet me një faktor të jashtëm, siç është pabarazia ekonomike ndërmjet dy popullsive. Shpenzimet mesatare mujore për familje janë shumë më të larta për Tiranën krahasuar me qarqet e tjera në Luginën e Vjosës. Niveli i shpenzimeve është një tregues i besueshëm për nivelin e të ardhurave të familjes, dhe nëse niveli i të ardhurave reduktohet ndjeshëm në vitet e fundit, kjo do të ndikojë drejtpërdrejt në WTP të popullatës lokale. Është interesante të theksohet se shpenzimet mesatare mujore në nivel kombëtar (Shqipëri) janë pak a shumë të njëjta me mesataren e tre qarqeve (Tiranë, Vlorë dhe Gjirokastrë), veçanërisht në vitin 2015 dhe 2018. Kjo do të thotë se nga perspektiva e të ardhurave, vlerësimi i WTP është përfaqësues i popullsisë shqiptare.

Disa pjesë kërkimore kanë treguar prirjen drejt çështjeve mjedisore dhe lidhjen e tyre me zhvillimin ekonomik (Dunlap and York, 2008; Notaro and Paletto, 2011). Vendet me të ardhura të larta i kushtojnë rëndësi të madhe mjedisit në krahasim me vendet me të ardhura të ulëta, sepse këto të fundit kanë probleme të tjera emergjente për të përballuar, si papunësia dhe krizat ekonomike, ndër të tjera. Shqipërisë i mungojnë kërkimet në këtë drejtim. Megjithatë, në një punë të pabotuar kohët e fundit në lidhje me WTP në lidhje me një park kombëtar shumë të njohur të quajtur Lura, qytetarët shqiptarë raportuan gatishmërinë për të paguar rreth 30 euro në vit për rehabilitimin dhe mbrojtjen e parkut. WTP u regjistrua para dhe pas emergjencës së tërmetit në Shqipëri në nëntor 2019. Siç pritej, pas tërmetit, WTP u ul mesatarisht në 26 € dhe ka vazhduar të ulet gjatë pandemisë Covid-19 në 25 €.

Rezultatet e këtij studimi mund të përdoren gjithashtu për të kuptuar vlerën që qytetarët shqiptarë i atribuojnë ekosistemit të Luginës së Vjosës nga një këndvështrim më i gjerë. Analiza aktuale është zhvilluar gjatë një pandemie, gjatë së cilës njerëzit zakonisht u kushtojnë rëndësi më të vogël problemeve mjedisore, sepse çështjet shëndetësore kanë prioritet. Edhe pse nuk ishte qëllimi i këtij studimi, hapësirat blu (ekosistemet ujore si liqenet dhe lumenjtë) ndikojnë në shëndetin fizik dhe mendor afatgjatë (Pretty et al., 2005; Barton and Pretty, 2010; White et al., 2014, 2017, 2020; Dzhambov et al., 2018; Garrett et al., 2019; Chiabai et al., 2020; Chen et al., 2021). Kjo tregohet edhe nga rëndësia që i jepet RES-ve nga të anketuarit duke i dhënë në mënyrë implicite indeksin më të lartë shërbimit të parandalimit të sëmundjeve ES. Efekti i Luginës së Vjosës te shëndeti është objekt i studimeve të ardhshme.

Është interesante të analizohet ndryshimi midis tre metodave i) WTA pagesë me kartë, ii) WTP pagesë me kartë dhe iii) WTP pyetje e hapur. Kërkime të tjera tregojnë një ndryshim midis WTP dhe WTA; WTP është përgjithësisht i ulët në krahasim me WTA (Brown and Gregory, 1999). Autorët e përmendur më sipër listojnë disa studime ku raporti WTA/WTP varion nga 2:1 në 5:1. Vlerësimet CVM mund të theksojnë këtë raport për shkak të tendencës së CVM për të mbivlerësuar (Brown dhe Gregory, 1999) në mënyrë asimetrike. Po kështu, (Sayman and Öncüler, 2005) sugjerojnë se mungesa e tregjeve për mallrat mjedisore rrit diferencën mes WTA-WTP. Studime të tjera tregojnë se ndryshimi midis WTA dhe WTP është më i vogël për mallrat e zakonshme private sesa për mallrat publike dhe jo të tregut (Tunçel and Hammitt, 2014). Në këtë kërkim, diferenca mes WTA dhe WTP është më pak se 5% që na çon në përfundimin se perceptimi i konsumatorëve për mënyrën se si edhe pagesat edhe pranimet do të jenë të njëjta me rritjen e taksave dhe uljen e taksave dhe jo një pagesë direkte ose të ardhura direkte. Në këtë

drejtim, ndryshimet mes dy vlerave prirjen të jenë më pak të dukshme. Koncepti i WTA mes shqiptarët prirjen të jetë i njëanshëm për shkak të ndjenjës së konsumatorëve për ta konsideruar WTA-në si një pagesë për të shkëmbyer diçka shumë të rëndësishme për ta. Vlera e ulët e WTA mund të konsiderohet si një votë proteste për të mbrojtur zonën natyrore. Formati i nxjerrjes së CVM gjithashtu tregon ndryshime në vlerësimin e WTP.

Ne konsiderojmë se vlera më e përshtatshme e WTA është pyetja e hapur WTP e cila redukton ndjeshëm efektet e krijimit të pagesave me kartë për të arritur një vlerë më përfshirëse të WTP.

Referenca

- Abson, D.J. *et al.* (2014) 'Ecosystem services as a boundary object for sustainability', *Ecological Economics*, 103, pp. 29–37. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2014.04.012>.
- Acharya, G. (2000) 'Approaches to valuing the hidden hydrological services of wetland ecosystems', *Ecological Economics*, 35(1), pp. 63–74. Available at: [https://doi.org/10.1016/S0921-8009\(00\)00168-3](https://doi.org/10.1016/S0921-8009(00)00168-3).
- Banzhaf, H.S. and Boyd, J. (2012) 'The Architecture and Measurement of an Ecosystem Services Index', *Sustainability*, 4(4), pp. 430–461. Available at: <https://doi.org/10.3390/su4040430>.
- Barton, J. and Pretty, J. (2010) 'What is the Best Dose of Nature and Green Exercise for Improving Mental Health? A Multi-Study Analysis', *Environmental Science & Technology*, 44(10), pp. 3947–3955. Available at: <https://doi.org/10.1021/es903183r>.
- Bastian, O., Haase, D. and Grunewald, K. (2012) 'Ecosystem properties, potentials and services – The EPPS conceptual framework and an urban application example', *Ecological Indicators*, 21, pp. 7–16. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2011.03.014>.
- Boxall, P.C. *et al.* (1996) 'A comparison of stated preferences methods for environmental valuation', *Ecological Economics*, 18, pp. 243–253.
- Brown, T.C. and Gregory, R. (1999) 'Why the WTA–WTP disparity matters', *Ecological Economics*, 28(3), pp. 323–335. Available at: [https://doi.org/10.1016/S0921-8009\(98\)00050-0](https://doi.org/10.1016/S0921-8009(98)00050-0).
- Chan, K.M.A., Satterfield, T. and Goldstein, J. (2012) 'Rethinking ecosystem services to better address and navigate cultural values', *Ecological Economics*, 74, pp. 8–18. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2011.11.011>.
- Chen, K. *et al.* (2021) 'How Does Urban Green Space Impact Residents' Mental Health: A Literature Review of Mediators', *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(22), p. 11746. Available at: <https://doi.org/10.3390/ijerph182211746>.
- Chiabai, A. *et al.* (2020) 'Exposure to green areas: Modelling health benefits in a context of study heterogeneity', *Ecological Economics*, 167, p. 106401. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2019.106401>.
- Costanza, R. *et al.* (1997) 'The value of the world's ecosystem services and natural capital', *Nature*, 387(6630), pp. 253–260. Available at: <https://doi.org/10.1038/387253a0>.
- Costanza, R. (2000) 'Social Goals and the Valuation of Ecosystem Services', *Ecosystems*, 3(1), pp. 4–10. Available at: <https://doi.org/10.1007/s100210000002>.

- Costanza, R. *et al.* (2014) 'Changes in the global value of ecosystem services', *Global Environmental Change*, 26, pp. 152–158. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2014.04.002>.
- Cropper, M.L. and E.Oates, W. (no date) 'Environmental Economics: A Survey', *Journal of Economic Literature*, 30(2), pp. 675–740.
- Daniel, T.C. *et al.* (2012) 'Contributions of cultural services to the ecosystem services agenda', *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 109(23), pp. 8812–8819. Available at: <https://doi.org/10.1073/pnas.1114773109>.
- Dunlap, R.E. and York, R. (2008) 'The Globalization of Environmental Concern and the Limits of the Postmaterialist Values Explanation: Evidence from Four Multinational Surveys', 49(3), pp. 529–563.
- Dzhambov, A. *et al.* (2018) 'Urban residential greenspace and mental health in youth: Different approaches to testing multiple pathways yield different conclusions', *Environmental Research*, 160, pp. 47–59. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.envres.2017.09.015>.
- Fisher, B., Turner, R.K. and Morling, P. (2009) 'Defining and classifying ecosystem services for decision making', *Ecological Economics*, 68(3), pp. 643–653. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2008.09.014>.
- Fleming, C.M. and Cook, A. (2008) 'The recreational value of Lake McKenzie, Fraser Island: An application of the travel cost method', *Tourism Management*, 29(6), pp. 1197–1205. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2008.02.022>.
- Garrett, J.K. *et al.* (2019) 'Urban blue space and health and wellbeing in Hong Kong: Results from a survey of older adults', *Health & Place*, 55, pp. 100–110. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2018.11.003>.
- de Groot, R.S., Wilson, M.A. and Boumans, R.M.J. (2002) 'A typology for the classification, description and valuation of ecosystem functions, goods and services', *Ecological Economics*, 41(3), pp. 393–408. Available at: [https://doi.org/10.1016/S0921-8009\(02\)00089-7](https://doi.org/10.1016/S0921-8009(02)00089-7).
- Groote, U. (2009) 'Environmental Labeling, Protected Geographical Indications and the Interests of Developing Countries', *Estey Journal of International Law and Trade Policy*, 10(1), pp. 94–110.
- Hanemann, M., Loomis, J. and Kanninen, B. (1991) 'Statistical Efficiency of Double-Bounded Dichotomous Choice Contingent Valuation', 73(4), pp. 1255–1263.
- Hirons, M., Comberti, C. and Dunford, R. (2016) 'Valuing Cultural Ecosystem Services', *Annual Review of Environment and Resources*, 41(1), pp. 545–574. Available at: <https://doi.org/10.1146/annurev-environ-110615-085831>.
- Hornung, L.K., Podschun, S.A. and Pusch, M. (2019) 'Linking ecosystem services and measures in river and floodplain management', *Ecosystems and People*, 15(1), pp. 214–231. Available at: <https://doi.org/10.1080/26395916.2019.1656287>.
- Inglehart, R. (1995) 'Public Support for Environmental Protection: Objective Problems and Subjective Values in 43 Societies', 28(1), pp. 57–72.
- Iniesta-Arandia, I. *et al.* (2014) 'Socio-cultural valuation of ecosystem services: uncovering the links between values, drivers of change, and human well-being', *Ecological Economics*, 108, pp. 36–48. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2014.09.028>.

IUCN (2019): 'Protection study of the Vjosa River Valley based on IUCN protected area standards'. IUCN, Regional Office for Eastern Europe and Central Asia (ECARO). IUCN World Commission on Protected Areas (WCPA). IUCN-2021-011

Kirchhoff, T. (2012) 'Pivotal cultural values of nature cannot be integrated into the ecosystem services framework', *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 109(46), pp. E3146–E3146. Available at: <https://doi.org/10.1073/pnas.1212409109>.

Kolstad, C.D. and Guzman, R.M. (1999) 'Information and the Divergence between Willingness to Accept and Willingness to Pay', *Journal of Environmental Economics and Management*, 38(1), pp. 66–80. Available at: <https://doi.org/10.1006/jeem.1999.1070>.

Martín-López, B. *et al.* (2012) 'Uncovering Ecosystem Service Bundles through Social Preferences', *PLoS ONE*. Edited by K. Bawa, 7(6), p. e38970. Available at: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0038970>.

Martín-López, B. *et al.* (2014) 'Trade-offs across value-domains in ecosystem services assessment', *Ecological Indicators*, 37, pp. 220–228. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2013.03.003>.

Milcu, A.I. *et al.* (2013) 'Cultural Ecosystem Services', *Ecology and Society*, 18(3). Available at: www.jstor.org/stable/26269377 (Accessed: 26 June 2020).

Morrison, G.C. (1997) 'Resolving Differences in Willingness to Pay and Willingness to Accept: Comment', *The American Economic Review*, 87(1), pp. 236–240.

Notaro, S. and Paletto, A. (2011) 'Links between Mountain Communities and Environmental Services in the Italian Alps', 51(2).

Pearce, D., Edward Barbier and Anil Markandya (2013) *Sustainable Development: Economics and Environment in The Third World*. Routledge.

Plieninger, T. *et al.* (2013) 'Assessing, mapping, and quantifying cultural ecosystem services at community level', *Land Use Policy*, 33, pp. 118–129. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2012.12.013>.

Plieninger, T. *et al.* (2015) 'The role of cultural ecosystem services in landscape management and planning', *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 14, pp. 28–33. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.cosust.2015.02.006>.

Plott, C.R. and Zeiler, K. (2005) 'The Willingness to Pay–Willingness to Accept Gap, the "Endowment Effect," Subject Misconceptions, and Experimental Procedures for Eliciting Valuations', *American Economic Review*, 95(3), pp. 530–545. Available at: <https://doi.org/10.1257/0002828054201387>.

Portney Paul R (1994) 'The Contingent Valuation Debate: Why Economist Should Care', 8(4), pp. 3–17.

Pretty, J. *et al.* (2005) 'The mental and physical health outcomes of green exercise', *International Journal of Environmental Health Research*, 15(5), pp. 319–337. Available at: <https://doi.org/10.1080/09603120500155963>.

Ressurreição, A. *et al.* (2011) 'Economic valuation of species loss in the open sea', *Ecological Economics*, 70(4), pp. 729–739. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2010.11.009>.

Sayman, S. and Öncüler, A. (2005) 'Effects of study design characteristics on the WTA–WTP disparity: A meta analytical framework', *Journal of Economic Psychology*, 26(2), pp. 289–312. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.joep.2004.07.002>.

Schaich, H., Bieling, C. and Plieninger, T. (2010) 'Linking Ecosystem Services with Cultural Landscape Research', *GAI A - Ecological Perspectives for Science and Society*, 19(4), pp. 269–277. Available at: <https://doi.org/10.14512/gaia.19.4.9>.

Tunçel, T. and Hammitt, J.K. (2014) 'A new meta-analysis on the WTP/WTA disparity', *Journal of Environmental Economics and Management*, 68(1), pp. 175–187. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.jeem.2014.06.001>.

White, M.P. *et al.* (2014) 'Coastal proximity and physical activity: Is the coast an under-appreciated public health resource?', *Preventive Medicine*, 69, pp. 135–140. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.ypmed.2014.09.016>.

White, M.P. *et al.* (2017) 'Natural environments and subjective wellbeing: Different types of exposure are associated with different aspects of wellbeing', *Health & Place*, 45, pp. 77–84. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2017.03.008>.

White, M.P. *et al.* (2020) 'Blue space, health and well-being: A narrative overview and synthesis of potential benefits', *Environmental Research*, 191, p. 110169. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.envres.2020.110169>.

Willis, C. (2015) 'The contribution of cultural ecosystem services to understanding the tourism–nature–wellbeing nexus', *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 10, pp. 38–43. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.jort.2015.06.002>.

Wilson, M.A. and Carpenter, S.R. (1999) 'Economic Valuation Of Freshwater Ecosystem Services in The United States: 1971–1997', *Ecological Applications*, 9(3), pp. 772–783. Available at: [https://doi.org/10.1890/1051-0761\(1999\)009\[0772:EVOFES\]2.0.CO;2](https://doi.org/10.1890/1051-0761(1999)009[0772:EVOFES]2.0.CO;2).

Shihni dokumentin bashkëngjitur pdf